

ISSN 2335-8998 (Online)

Teisės e-aktualijos

2015 m. Nr. 1 (7)

„**Teisės e-aktualijos**“, tai Internetinis leidinys, kuriame skelbiami Lietuvos teisės instituto mokslo darbuotojų parengti socialinės plėtros darbai, kurie buvo pateikti valstybės bei savivaldybių institucijoms.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 249 75 91
info@teise.org, www.teise.org

ISSN 2335-8998 (Online)

© Lietuvos teisės institutas, 2015

TURINYS

I. MOKSLINĖ IŠVADA DĖL JUNGTINIŲ TAUTŲ NEĮGALIŲJŲ TEISIŲ KONVENCIJOS FAKULTATYVAUS PROTOKOLO ĮGYVENDINIMO: GALIMYBIŲ GAUTI UGDYMĄ IR IŠSILAVINIMĄ, ATITINKANTĮ ASMENŲ PRIGIMTINIUS GEBĖJIMUS, ANALIZĖ.....	4
II. DĖL NUOMONĖS PATEIKIMO ĮSTATYMO PROJEKTUI NR. XIP-2502.....	20
III. IŠVADA DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ TEISĖS PAŽEIDIMŲ KODEKSO 276 STRAIPSNIO PAPILDYMO ĮSTATYMO, LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ BYLŲ TEISENOS ĮSTATYMO 60 STRAIPSNIO PAPILDYMO IR 86 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO ĮSTATYMO 2, 14 IR 20 STRAIPSNIŲ PAPILDYMO ĮSTATYMO PROJEKTŲ.....	28

I.

Dr. Lina Beliūnienė

MOKSLINĖ IŠVADA DĖL JUNGTTINIŲ TAUTŲ NEĮGALIJŲ TEISIŲ KONVENCIJOS FAKULTATYVAUS PROTOKOLO ĮGYVENDINIMO: GALIMYBIŲ GAUTI UGDYMĄ IR IŠSILAVINIMĄ, ATITINKANTĮ ASMENŲ PRIGIMTINIUS GEBĖJIMUS, ANALIZĖ

Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos poreikį pateiktos išvados autorės atliktas daugiausiai Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto praktikos klausimais, susijusiais su tinkamo sąlygų pritaikymo reikalavimo švietimo srityje užtikrinimu, įgyvendinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnį, apibendrinimas išryškino problemas, patvirtinamas ir tarptautiniu mastu, ir Lietuvoje. Kadangi aptariamos problemos gali būti individualaus kreipimosi į šį Komitetą pagrindas pagal nurodytos Konvencijos fakultatyvų protokolą, siekiant išvengti tokio kreipimosi, tinkamo šių sąlygų pritaikymo nurodytiems asmenims švietimo srityje reikalavimo įtvirtinimo ir taikymo jurisprudencija leidžia siūlyti rekomendacijas didinant Lietuvos neįgaliųjų, taip pat turinčiųjų specialiųjų poreikių švietimo srityje, galimybes įgyti ugdymą ir išsilavinimą, atitinkantį jų prigimtinius gebėjimus.

Įvadas

Kadangi tyrimo tema buvo nagrinėta dviem etapais, o antrame etape, atsižvelgiant į išvados užsakovo patvirtintą poreikį, jos nagrinėjimas labiau sutelktas į siauresnio pobūdžio tirtiną aspektą, šiame įvade nuosekliai detaliau paaiškinta, kokia apimtimi atlikta analizė.

Tyrime dėmesys kreipiamas į neįgaliųjų, taip pat turinčiųjų specialiųjų poreikių švietimo srityje¹,

¹ Pagal Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos preambulę „[...] neįgalumo sąvoka yra vis dar plėtojama ir kad neįgalumas atsiranda dėl asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, ir požiūrio bei aplinkos sudaromų kliūčių sąveikos, trukdančios tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“; šios Konvencijos tikslą apibrėžiančiose 1 straipsnio nuostatose pateikiamas paaiškinimas, kad „prie neįgaliųjų priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jautimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“. Žr. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolą // Valstybės žinios, 2010, Nr. 71-3561. Dar 1994 m. priimtos Veiksmų programos dėl specialiųjų poreikių švietimo srityje (šis dokumentas yra kaip gairės planuojant veiksmus specialiųjų poreikių išsilavinimo srityje, nors jos neapima situacijų, susiklostančių skirtinguose pasaulio regionuose ir valstybėse ir todėl turi būti pritaikytos nacionaliniams reikalavimams ir aplinkybėms; kad būtų veiksmingos, jos papildytinos nacionaliniais, regioniniais, vietos gyventojų veiksmų planais, įkvėptais politinės ir visuomenės valios, siekiant švietimo visiems) kontekste terminas specialūs mokymosi poreikiai [angl. *educational needs*] reiškia vaikų ir jaunuolių poreikius, kurie kyla iš negalavimų ar mokymosi sunkumų; teigiama, kad daug vaikų patiria mokymosi sunkumų ir jų mokymosi metu kurį laiką turi specialių mokymosi poreikių. Žr. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Adopted by World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June, 1994. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.). Specialiajame ugdyme naudojamas „specialiųjų ugdymosi poreikių“ terminas pabrėžiant, kad visi vaikai su negalia turi ne tik visiems bendrų, bet ir išskirtinių, specifinių poreikių. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 metų veiklos ataskaita Nr. 4-4, 2014-03-31. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/ATMQTAUA.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

teisės į įtraukų švietimą² užtikrinimo padėtį Lietuvoje. Analizuoti situaciją Lietuvoje nagrinėjantys tyrimo šaltiniai rodo, kad įtraukiojo švietimo kontekstas (švietimo sistemos dalyvių orientacija į įtraukų švietimą, jo paįsymas visuose švietimo lygiuose) yra pripaįžinta praktika³, tačiau visiška neįgalių, turinčių specialių poreikių švietimo srityje, įtrauktis Lietuvoje tebelieka siekiamybe. Šių asmenų teisė į įtraukų švietimą (visų įtraukties garantija *expressis verbis* išreikšta Neįgalių teisių konvencijos 24 straipsnio 2 dalies e) punkte) pagal Jungtinių Tautų Neįgalių teisių konvencijos (toliau – Konvencijos) 24 straipsnį užtikrinama konkrečiomis priemonėmis. Pagrečiau su 24 straipsniu, skirtu švietimo sričiai, teisei į mokslą, išvardintini dar keletas kitų Konvencijos straipsnių, užtikrinančių teisę į įtraukų švietimą: pirmiausia, preambulė, 3 („Bendrieji principai“), 5 („Lygybė ir nediskriminavimas“), 7 („Neįgalūs vaikai“), 8 („Visuomenės švietimas“), 9 („Prieinamumas“), 23 („Būsto ir šeimos neliečiamumas“), 27 („Darbas ir užimtumas“), 30 („Dalyvavimas kultūriniam gyvenime, aktyvus poilsis, laisvalaikis ir sportas“), 31 („Statistika ir duomenų rinkimas“), 32 („Tarpautinis bendradarbiavimas“), 33 („Nacionalinis įgyvendinimas ir kontrolė“). Remiantis šiomis ir kitomis Konvencijos nuostatomis Lietuva turėtų imtis priemonių neįgalių, taip pat turinčių specialių poreikių švietimo srityje, jų galimybių mokytis, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją užtikrinimo srityje.

Remiantis Konvencijos Fakultatyviu protokolu nustatomi Neįgalių teisių komiteto kompetencija gauti ir svarstyti jo jurisdikcijai priskirtų asmenų ar jų grupių pateiktus pranešimus, kuriuose teigiama, kad šie asmenys tapo Šalies padaryto šios Konvencijos nuostatų pažeidimo aukomis, taip pat šio pranešimo priimtumo sąlygos, pranešimo tyrimo procesas, Neįgalių teisių komiteto taikytinos priemonės Šaliai, pažeidžiančiai šioje Konvencijoje įtvirtintas teises, siūlymų ir rekomendacijų pateikimas atitinkamai Šaliai ir pranešimą perdavusiam asmeniui. Tad Konvencijoje išdėstytos priemonės, siekiant užtikrinti veiksmingą joje įtvirtintų teisių, taip pat ir neįgalių teisės į mokslą (Konvencijos 24 str.), įgyvendinimą ir gynimą (institucijų, atsakingų už šios Konvencijos įgyvendinimą Šalyje, nustatymas, Konvencijos Šalių ataskaitų teikimas dėl priemonių, kurių jos ėmėsi, įgyvendindamos įsipareigojimus pagal Konvenciją, ir dėl šiuo klausimu pasiektos pažangos, Valstybių, šios Konvencijos Šalių, konferencijos, skirtos aptarti visus su šios Konvencijos įgyvendinimu susijusius klausimus, organizavimas ir kt.), papildomos dar vienu – individualių skundų priėmimo ir nagrinėjimo bei tyrimų atlikimo, esant patikimų įrodymų apie sunkius ir sisteminius Konvencijos pažeidimus – mechanizmu. Lietuvai ratifikavus minimą protokolą⁴, susiklosčius platesnei jo taikymo praktikai nacionaliniuose teismuose, tikėtinas intensyvesnis jo individualus poveikis, saugant pažeidimų aukas, o

---

²Toliau tyrime edukacinės paradigmos „įtraukusis švietimas“ turinys atskleidžiamas konkrečiai, naudojantis neįgalių teisės į mokslą užtikrinimo garantijų formuluotėmis. Vadovaujantis 2013 m. temine neįgalių teisės į mokslą studija, įtraukimas yra procesas, kurio metu pripaįžstama: a) pareiga pašalinti kliūtis, ribojančias ar draudžiančias dalyvavimą ir b) poreikis keisti pagrindinių mokyklų kultūrą, politiką ir praktiką tam, kad būtų patenkinti visų studentų poreikiai, įskaitant tų, kurie turi pakenkimų; orientuojama į įtraukų švietimą kaip priemonę realizuoti universalią teisę į švietimą, įskaitant ir neįgaliuosius, šioje studijoje analizuojamos Konvencijos atitinkamos nuostatos, išryškinama geroji praktika, svarstomi iššūkiai ir strategijos, įgyvendinant įtraukiojo švietimo sistemas. Žr. United Nations General Assembly. Distr.: General 18 December 2013 Original: English. Human Rights Council. Twenty-fifth session. Agenda items 2 to 3. Annual report of the United Rights and Reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. Thematic study on the right of persons with disabilities to education. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/25/29. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/ThematicStudies.aspx>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

³ Neįgalių teisių konvencijos nuostatos atsispindi strateginiuose dokumentuose, įgyvendinant visiškos neįgalių įtraukties užtikrinimo siekį: Nacionalinėje neįgalių socialinės integracijos 2013–2019 metų programoje (Valstybės žinios, 2012, Nr. 137-7021), Nacionalinės neįgalių socialinės integracijos 2013–2019 metų programos įgyvendinimo 2013–2015 metais priemonių plane (Valstybės žinios, 2013, Nr. 15-740), Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje (Valstybės žinios, 2013, Nr. 140-7095).

⁴ 2010 m. gegužės 27 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. XI-854 „Dėl Jungtinių Tautų Neįgalių teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 67-3350.

jo įtaka valstybės politikos, teisėkūros formavimui, nevyriausybinių organizacijų atliekamam jiems priklausančių narių teisių gynimui⁵, jau jaučiama.

Atsižvelgdama į teikiamos išvados pavadinimą, autorė, pavieniui, o ne darbo grupėje, atlikdama tyrimą, jam atlikti galėdama skirti neilgą darbo laikotarpį ir atsižvelgdama į ribotą išvados apimtį, neturi galimybių parengti labai plačių galimybių SSGG (SWOT) analizės ar panašaus pobūdžio tyrimo, įprastai atliekamo tyrėjų komandos⁶ ir todėl į tokią analizę nepretenduoja.

Taip pat pirmiausia atkreiptinas dėmesys į sąvokų „teisė į mokslą“ ir „teisė į švietimą“ vartojimo nevienodumą. Pavyzdžiui, tarptautiniuose dokumentuose, nacionalinėse ataskaitose, teikiamose dėl šių dokumentų įgyvendinimo, kai kurių nacionalinių institucijų praktikoje vartojamas terminas „teisė į mokslą“ (antai remiantis Konvencijos oficialiuoju vertimu, minima teisė į mokslą (o jos 24 straipsnis pavadintas „Švietimas“)), nors nacionaliniuose teisės aktuose, ypač Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme – „teisė mokytis, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją“, teismų praktikoje (ypač konstitucinėje jurisprudencijoje – „teisė į išsimokslinimą“). Pastebėtina, kad abi sąvokos gali būti vartojamos pagrečiui (pavyzdžiui, kaip Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierės tyrimo ataskaitoje (terminai „išsilavinimas“ ir „mokslas“). Šis vartojimo nevienodumas, labiausiai atsižvelgiant į kontekstą, kuriame jis vartojamas, išlaikomas ir šiame tyrime.

Atliktas tyrimas apėmė du etapus. Pirmuoju remtasi mokslinės literatūros (didžiąja dalimi Konvencijos ir jos Fakultatyvaus protokolo priėmimo metais (2010 m.) ir po 2010 m. parengtų disertacijų, straipsnių, kitų tyrimų rezultatų), nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų ir kitų dokumentų (programų, jų įgyvendinimo priemonių, ataskaitų ir t. t.) analize, atsižvelgta į tarptautinių institucijų (ypač Neįgaliųjų teisių komiteto, Specialaus teisės į mokslą pranešėjo [angl. *Special Rapporteur on the right to education*], Pasaulio sveikatos organizacijos ir Pasaulio banko) valstybėms skleidžiamas rekomendacijas, atliktą valstybių šios srities praktikos analizę. Iš šių šaltinių nustačius platų neįgaliųjų teisės į mokslą realizavimo problemų spektrą, išryškinus iš jo išsiskiriančius aspektus, išdėstytos dvi galimybių kryptys, galinčios sudaryti pagrindą šiems asmenims gauti ugdymą ir išsilavinimą, atitinkantį jų prigimtinius gebėjimus, padėsiančios „įgalinti“ neįgaluosius. Tai neįgaliųjų teisės į mokslą (visų lygių: ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio, profesinio, aukštojo) bendrosios užtikrinimo plėtros kryptys, kurių valstybė turėtų siekti dar aktyviau, intensyviau, įgyvendindama savo įsipareigojimus žmogaus teisių užtikrinimo srityje. Pirmą kryptį – neįgaliųjų nediskriminavimo užtikrinimas, garantuojant visiems tinkamą visų lygių švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą, nes,

---

⁵ Informacinėje medžiagoje apie Protokolą išvardinamos šios jo galimybės: jis gali sustiprinti nacionalinius gynybos mechanizmus (teismus), pakreipti valstybės teisėkūrą ir politiką, nacionalinių teismų sprendimus ar kelti abejones dėl šių teismų sprendimų, padėti vyriausybei imtis nacionalinių pokyčių, suteikia galimybę konsultuotis su tarptautiniais ekspertais, padeda aiškinantis, kaip įgyvendinti Konvenciją, atsižvelgiant į atskiras situacijas, inkorporuoti Konvenciją nacionalinėje teisėje, suteikia pilietinės visuomenės organizacijų bylinėjimuisi mechanizmą, joms siekiant esminių pokyčių. Žr. Benefits of the Optional Protocol. Computer slide presentation: “The Optional Protocol”. Prieiga per internetą: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/TrainingmaterialCRPDConvention_OptionalProtocol.aspx> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

⁶ Ilustravimui gali būti pateikiami didesnius tyrėjų ir tyrimo laiko resursus išnaudoję tyrimo du pavyzdžiai, aprėpę ir tam tikros srities galimybių analizę: 1) Lietuvos medicinos turizmo plėtros ir medicinos paslaugų eksporto skatinimo galimybių analizė ir rekomendacijos. Ernst&Young. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Turizmas/Medicinos%20turizmo%20galimybiu%20analize.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.); 2) Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimo ataskaita ir joje pateiktos tyrėjų grupės rekomendacijos dėl specialiųjų poreikių mokinių ugdymo galimybių Lietuvos švietimo sistemoje. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/ataskaita.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

remiantis nurodytais šaltiniais, konstatuotos nagrinėtos neįgaliųjų teisių srities diskriminavimo apraiškos. Antra kryptis – tinkamo neįgaliųjų sąlygų pagal jų poreikius pritaikymo užtikrinimas, nes, remiantis nurodytais šaltiniais, patvirtintas tinkamo neįgaliųjų sąlygų pagal jų poreikius pritaikymo neužtikrinimas/nepakankamas užtikrinimas.

Šis pirmojo etapo tyrimas leido daryti dvi išvadas. Pirmą, išskirtų neįgaliųjų galimybių įgyvendinti teisę į mokslą užtikrinimo plėtros kryptį, išreiškiančių įtraukiojo švietimo nuostatas, tolimesniu puoselėjimu sudaromos sąlygos didesniai visiškoms neįgaliųjų įtraukties realizavimui. Todėl valstybė turėtų siekti jas užtikrinti dar aktyviau, intensyviau, įgyvendindama savo įsipareigojimus žmogaus teisių garantavimo srityje. Antra, pripažintina, kad remiantis apžvelgtais šaltiniais, nustačius kertines neįgaliųjų teisės į mokslą realizavimo problemas, – nagrinėtoje neįgaliųjų teisių srityje konstatuotas diskriminavimo apraiškas ir tinkamo neįgaliųjų sąlygų pagal jų poreikius pritaikymo neužtikrinimą ar nepakankamą užtikrinimą, – šios problemos gali būti neįgaliojo ar jo artimojo individualaus skundo pagal Konvencijos fakultatyvų protokolą pareiškimo pagrindas. Atsižvelgiant į apskritai matomą daug aprėpiantį neįgaliųjų teisės gauti ugdymą ir išsilavinimą, atitinkantį jų prigimtinius gebėjimus, spektrą, galimai prognozuotinas nemažas tokių kreipimūsi mastas.

Antruoju tyrimo etapu, su Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos atstovėmis⁷ išsiaiškinus detalesnio tyrimo atlikimo poreikį, konkrečias tirtinas problemas, tyrimo autorės identifikuotos vienos iš dviejų tyrimo kryptų analizė pagilinta. Turint omenyje pirminiame tyrimo etape atliktą apibendrintą kryptų vaizdą, tapo galimas tolimesnis teisinis tyrimas išskirtų kryptų pagrindu. Šiame etape autorė daugiausia analizavo Jungtinių Tautų institucijų praktiką – Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto pastebėjimus ir rekomendacijas, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komisaro apibendrinimą – teminę neįgaliųjų teisių studiją ir joje teikiamas rekomendacijas ir kitus susijusius šaltinius, taip pat juos lygino daugiausia su 2010-2013 m. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierės metinėse ataskaitose išdėstytais pastebėjimais ir rekomendacijomis.

Išsamiau nagrinėtų Neįgaliųjų teisių komiteto pastebėjimų Valstybėms narėms dėl jų pradinių ataskaitų analizė, taip pat šio Komiteto jurisprudencijos, vystytos remiantis individualiais pareiškėjų skundais, teiktais pagal Konvencijos Fakultatyvų protokolą, nagrinėjimas leido iškelti šio tyrimo etapo tikslą – atskleisti tinkamo sąlygų pritaikymo reikalavimo švietimo srityje įtvirtinimo (taip pat per šio reikalavimo turinio aiškinimą) bei įgyvendinimo Valstybėse narėse sunkumus ir kitas Valstybių narių problemines sritis, įgyvendinant Konvencijos 24 straipsnį, taip pat dėl šių sričių šio Komiteto teiktas rekomendacijas bei pateikti siūlymus dėl neįgaliųjų, taip pat turinčių specialiųjų poreikių švietimo srityje, galimybių gauti ugdymą ir išsilavinimą, atitinkantį jų prigimtinius gebėjimus, didinimo. Manytina, kad praktikos nurodytais klausimais apibendrinimas gali būti itin aktualus, kol dar nėra parengtas Komiteto komentaras dėl Konvencijos 24 straipsnio.⁸ Tinkamo sąlygų pritaikymo reikalavimo svarbą (ir atliekamam tyrimui) itin lemia tai, kad įtraukiojo švietimo sistemos yra orientuojamos į įvairius mokinius ir jų specialius individualius poreikius, konkretnant Konvencijos prieinamumo nuostatų (ypač 9 straipsnio, turinčio atskirą Komiteto priimtą komentarą) įgyvendinimą. Tinkamo sąlygų pritaikymo ir susijusių kitų Valstybių narių probleminių sričių, įgyvendinant Konvencijos 24 straipsnį, gvildenimas, taip pat dėmesio atkreipimas į joms spręsti Neįgaliųjų teisių

⁷ 2014 m. spalio 3 d. Lietuvos teisės instituto ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos atstovų organizuota apskritojo stalo diskusija.

⁸ Komitetas yra nusprendęs, kad bus sudaroma darbo grupė, kuri sieks parengti bendrojo komentaro dėl Konvencijos 24 straipsnio projektą (taip pat tai, kad bus skiriama bendro pobūdžio diskusijų dėl teisės į mokslą diena Komiteto 2015 m. balandžio mėnesio sesijos metu). Žr. Convention on the Rights of Persons with Disabilities Distr.: General 5 November 2014 Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities Report of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities on its twelfth session (15 September–3 October 2014), CRPD/C/12/2. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2FC%2F12%2F2&Lang=en> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

komiteto teikiamas rekomendacijas padeda apibendrinti dažniausias, ne vienai Valstybei narei aktualias problemas ir siūlomus jų sprendimus (o pastarųjų analizė leidžia formuluoti pasiūlymus, taikytinus Lietuvai). Minimoms problemoms, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolieriaus metines veiklos ataskaitas, taip pat aktualios ir Lietuvai. Antai 2012 m. ataskaitoje, apibendrintai aptariant situaciją vaiko teisių apsaugos srityje, konstatuota, kad „nepakankamas lėšų, būtinų teisės aktams įgyvendinti, skyrimas arba jų neskyrimas, specialistų trūkumas arba nepakankama jų kompetencija, paslaugų trūkumas ir jų plėtros nebuvimas, lemia tai, kad praktikoje nevyksta arba vyksta tik minimalūs, fragmentiniai pokyčiai, teisės aktų nuostatos lieka deklaratyviomis ir nėra pasiekiami teisės aktų tikslai bei numatytas (norimas) vaiko teisių apsaugos lygis“⁹. Nors šis teiginys neskirtas konkrečiai švietimo sričiai, pripažintina, kad jis jai taip pat taikytinas, ir, kaip bus toliau matoma, pateikia apibendrintą švietimo sistemoje susidariusių probleminių sričių vaizdą. Vaiko teisių kontrolierės pažymėta, kad „nepaisant įvardintų valstybės pažangos rodiklių: vykdoma Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metais programa; mokinio krepšelio vaikams su specialiaisiais poreikiais padidinimas; specialiojo pedagogo etatų įsteigimas ir pan., - vaikų su negalia teisių užtikrinimo problemos išlieka“¹⁰.

Atliekamam tyrimui irgi aktualu, kad tarptautiniu mastu (ir ne tik Jungtinių Tautų lygiu, nors ypač į jį orientuojantis) taip pat patvirtinama, kad iššūkiams valstybėms, į kuriuos jos turi atsakyti, be kita ko, yra įtraukusis švietimas, prieinamumas¹¹. Įtraukiojo švietimo sistemų iššūkių (ir kartu gerosios praktikos) sritys išvardinamos ir 2013 m. Jungtinių Tautų teminėje neįgaliųjų teisės į įtraukų išsilavinimą studijoje: tai neatmetimo sąlyga, teisė į įtraukų, kokybišką ir laisvą išsilavinimą, prieinamumas ir kliūčių šalinimas, tinkamas sąlygų pritaikymas, pagalba/parama, galimybių suvienodinimas, profesinis lavinimas ir gebėjimų stiprinimas, mokymasis visą gyvenimą. 2014 m. diskusijose apie Konvencijos įgyvendinimą 15-24 m. jaunimo atžvilgiu susitelkiama į kelis klausimus ir iššūkius: pripažįstama, kad globaliai vienas iš didžiausių neįgalaus jaunimo kliūčių yra stigma, vedanti į socialinę izoliaciją ir diskriminaciją, taip pat tai, kad neįgalumas neproporcingai veikia vargstančius, taip pat sveikatos priežiūros prieinamumas, švietimo stoka. Teigiama, kad nors tarptautiniuose dokumentuose propaguojamas visuotinis švietimas, neįgalus jaunimas tebelanko mokyklas mažiau nei kitas jaunimas, jie dažniau iškrenta iš mokyklos ir net jei užbaigia mokyklos programas, mokosi žymiai mažiau nei jų bendraklasiai dėl resursų stokos, mokytojų, kurie nėra apmokyti, kaip geriausia mokyti neįgaliuosius vaikus ir dėl jų žemų lūkesčių. Kvalifikacijos kėlimo ir gebėjimų stiprinimo programos mokytojams, skirtos jiems adekvačiai mokyti vaikus ir paauglius, turinčius negalią, yra retos. Taip pat išlieka fiziniai barjerai. Jeigu mokyklos, jų įranga ir susijusios paslaugos, pavyzdžiui, pavėžėjimas, nėra numatytos ir teikiamos taip, kad būtų prieinamos visiems paslaugų naudotojams ir mokiniams, turintiems skirtingų poreikių ir esantiems skirtingose funkcinėse situacijose, daug jaunimo ir vaikų su negalia neturi galimybių jomis pasinaudoti. Apmokytų mokytojų ar tinkamos mokymo medžiagos ar metodų stoka riboja išsilavinimo prieinamumo galimybę milijonams jaunimo su negalia, taip pat tų, kurie turi psichikos sveikatos sunkumų. Daugeliui jaunimo su negalia kumuliatyvi tinkamo pirminio išsilavinimo stoka lemia nedidelį jų dalyvavimą standartizuotuose egzaminuose, o tai riboja jų

⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita Nr. 4-1, 2013-03-29. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

¹⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004 – 2008 metais, Vilnius, 2012. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/OCCOSZW.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

¹¹ State of Democracy, Human Rights and The Rule of Law in Europe. Report by the Secretary General of the Council of Europe. SG(2014)1-FINAL. An analysis of democracy, human rights and the rule of law in Europe, based on the findings of the Council of Europe monitoring mechanisms and bodies. Thorbjørn Jagland. 124th Session of the Committee of Ministers Vienna, 5-6 May 2014, English version, Council of Europe: 2014. Prieiga per internetą: <<https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/5949-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law-in-europe.html>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

gebėjimus rinktis aukštąjį išsilavinimą. Tuo pačiu metu vaikai su negalia pasiekia ankstyvąją paauglystę, bet dauguma iš jų mano, kad jie savo mokymosi ir sugebėjimų lygiu atsilieka nuo kitų jų kolegų.¹²

Tinkamo sąlygų pritaikymo švietimo srityje užtikrinimo analizės aspektas: reikalavimai teisiniam jo įtvirtinimui ir praktinio jo realizavimo Konvencijos Valstybėse narėse bei Lietuvoje sunkumai

Remiantis Konvencijoje naudojamų sąvokų aiškinimu 2 straipsnyje, diskriminacija dėl neįgalumo – „bet koks išskyrimas, atstūmimas ar apribojimas dėl neįgalumo, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba dėl kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimas jomis lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje“. Taip pat nustatyta, kad diskriminacija dėl neįgalumo apima „visų formų diskriminaciją, įskaitant atsisakymą tinkamai pritaikyti sąlygas“. Konvencijoje paaiškinta, kad tinkamas sąlygų pritaikymas yra „būtinai ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves“. Iš šių nuostatų išplaukia, kad tokių sąlygų nepritaikymas, esant nurodytiems požymiams, gali būti kvalifikuotinas kaip diskriminacija dėl neįgalumo, dėl tokio nepritaikymo neužtikrinamas visapusiškas ir lygiateisis naudojimas teise į švietimą, kaip ir kitomis teisėmis, – o toks užtikrinimas yra Konvencijos tikslas (Konvencijos 1 straipsnis).

Tinkamo sąlygų pritaikymo priemonės tikslas – užtikrinti, kad neįgaliajam lygiais su kitais asmenimis pagrindais būtų suteikta švietimo sistemos prieiga. Atliekamam tyrimui aktualus specialiai švietimui skirtas Konvencijos 24 straipsnis, kuris išryškina sritis, kurias turi užtikrinti valstybė, sudarydama tinkamas (pritaikydama) sąlygas. Pagal šį straipsnį valstybė garantuoja neįgaliųjų teises švietimo srityje, visų lygių švietimą ir mokymąsi visą gyvenimą, kad neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir neįgaliesiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą; kad neįgalieji turėtų galimybę įgyti visiems tinkamą, kokybišką ir nemokamą pradinį išsilavinimą ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena; kad neįgalieji gautų būtiną paramą bendroje švietimo sistemoje, siekiant sudaryti sąlygas jų veiksmingam švietimui; kad aplinkoje, kuri geriausiai skatina akademinį ir socialinį vystymąsi, būtų teikiamos veiksmingos individualizuotos paramos priemonės, suderinamos su visiškos įtraukties tikslu.

Nustatant tinkamų sąlygų nepritaikymo faktą, galima remtis ir darbo grupės, ruošusios Konvencijos tekstą, parengiamąją medžiagą ir Neįgaliųjų teisių komiteto jurisprudencija, formuojama, remiantis patvirtintu šios Konvencijos tekstu (ypač Komitetui išdėstant pastebėjimus į Valstybių narių jam teikiamas ataskaitas apie Konvencijos įgyvendinimą).

Minėtos darbo grupės nuomone, termino „tinkamas sąlygų pritaikymas“ poreikis Konvencijoje kilo iš siekio užtikrinti atitiktį nediskriminavimo principui. Daug grupės narių pritarė, kad reikalinga, jog ši sąvoka išliktų bendro pobūdžio, lanksti, kad ji būtų lengvai taikoma įvairiems sektoriams (taip pat ir švietimo) ir kad būtų gerbiamos Valstybių – Konvencijos narių – skirtingos teisinės tradicijos. Taip

---

¹² Conference of States Parties to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Seventh session, New York, 10-12 June 2014 Item 5 (d) of the provisional agenda* Matters related to the implementation of the Convention: informal panel discussion. Youth with disabilities.

CRPD/CSP/2014/4. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/disabilities/documents/COP/COP7/CRPD.CSP.2014.4.E.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

pat buvo plačiai sutariama, kad nustatymas, kas sudaro „tinkamą sąlygų pritaikymą“, turi būti individualizuotas (sąmoningai nukreiptas į specifinius asmens poreikius tokiam pritaikymui) ir bendradarbiaujant tokiam asmeniui ir atitinkamam subjektui. Buvo suvokiama, kad pastarajam subjektui neturi būti leista priversti asmenį priimti bet kokią „tinkamą sąlygų pritaikymą“. Taip pat tai, kad tose situacijose, kai galimas įvairus „tinkamo sąlygų pritaikymo“ parinkimas, ir kiekviena iš tokių priemonių atitiktų „tinkamos“ sąvoką, kad asmuo neturėtų teisės rinktis tos, kuri jam (jai) labiau patiktų. Buvo bendrai sutariama, kad valstybės finansavimo galimumas turėtų riboti „neproporcingos naštos“ naudojimą kaip priešastį darbdaviams ir paslaugų teikėjams neteikti tinkamo sąlygų pritaikymo. Kai kurie darbo grupės nariai pritarė pasiūlymui, kad nesėkmingas „tinkamas sąlygų pritaikymas“ savaime būtų traktuojamas kaip diskriminacija, kai kurie iš šių narių nurodė Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto 5 Bendrąjį komentarą, propaguojantį šį požiūrį. Kiti grupės nariai manė, kad Konvencija neturėtų nurodyti būdo, kuriuo „tinkamo sąlygų pritaikymo“ koncepcija būtų paaiškinta ar apibrėžta nacionaliniuose teisės aktuose. Jie manė, kad būtų neproporcinga, jei tarptautinis teisinis dokumentas, pirmiausia sukurtas tam, kad laiduotų valstybės atsakomybę privatiems subjektams nevykdant „tinkamo sąlygų pritaikymo“, lemtų nediskriminavimo principo pažeidimą.

Atsižvelgtina ir į tai, kad Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetas, kurį Konvenciją ratifikavusios šalys turi reguliariai informuoti apie priemones, kurių jos ėmėsi įgyvendindamos Konvenciją ir kuris nurodo galimus Konvencijos įgyvendinimo trūkumus bei teikia rekomendacijas, dar nėra suformulavęs gairių, standartų, kurie būtų naudojami įgyvendinant Konvencijos numatomą „tinkamumą“, suprantamą kaip objektyvaus patikrinimo rezultatas, apimantis resursų tinkamumo analizę, pritaikymo tinkamumo ir tikėtino tikslo, kovojant su diskriminacija, analizę. Manoma, kad tol, kol šie įrankiai neišvystyti, aktualios Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto išleistas gairės, numatančios valstybių pareigą imtis žingsnių įgyvendinant Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakta siekiant maksimalaus resursų prieinamumo¹³, įskaitant ir teisę į mokslą. Komiteto siūlyta valstybėms bendrauti tarpparlamentiniu būdu, kad būtų priimti teisės aktai ir vystoma teismų praktika tiesiogiai taikant nediskriminavimo tinkamo sąlygų pritaikymo pagrindu reikalavimą. Kelių valstybių praktika buvo pateikta kaip šios srities gerosios praktikos pavyzdžiai: Australijos, Kanados, Airijos, Izraelio, Naujosios Zelandijos, Filipinų, Pietų Afrikos, Ispanijos, Švedijos, Didžiosios Britanijos, JAV, Zimbabvės, taip pat ES¹⁴.

Terminas „tinkamas sąlygų pritaikymas“ panaudotas Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto komentaruose (bendrąjame komentare Nr. 5, taip pat minimas komentare Nr. 20), nustato

¹³ Komitetas nurodė, kad atitiktis šiam įsipareigojimui turi būti vertinama atsižvelgiant į šių elementų visumą: sąmoningą ketinimą įgyvendinti ekonomines, socialines ir kultūrines teises numatytais priemonėmis, nediskriminacinį požiūrį, imantis tokių priemonių ir įgyvendinimo terminus; vertinant resursų apribojimą turi būti atidžiai analizuojamas kontekstas. United Nations General Assembly. Distr.: General 18 December 2013 Original: English. Human Rights Council. Twenty-fifth session. Agenda items 2 to 3. Annual report of the United Rights and Reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. Thematic study on the right of persons with disabilities to education. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/25/29. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/ThematicStudies.aspx>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

¹⁴ Ten pat. Tinkamo sąlygų pritaikymo koncepcijos nacionalinėje su neįgalumu susijusioje valstybių teisėkūroje gerosios praktikos analizė pateikta, remiantis šiuo pagrindu - United Nations General Assembly. Distr.: General, 7 December 2005, English, Original: English. Ad Hoc Committee on a Comprehensive and Integral International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities. Seventh session, New York, 16 January -3 February 2006. The Concept of Reasonable Accommodation in Selected National Disability Legislation. Background conference document prepared by the Department of Economic and Social Affairs A/AC.265/2006/CRP.1. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc7bkgrndra.htm>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.). Apie pasaulio valstybių šios koncepcijos įtvirtinimo ir taikymo praktiką, taip pat ir peržengiančią neįgalumo kontekstą, plačiau žr. Reasonable Accommodation beyond Disability in Europe? European Network of Legal Experts in the Non-discrimination field. Written by Emmanuelle Bribosia and Isabelle Rorive. Supervised by Lisa Waddington. European Commission Directorate-General for Justice. Manuscript completed in September 2013. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2013. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/reasonable_accommodation_beyond_disability_in_europe_en.pdf> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

nagrinėjamos srities pareigą: „tam, kad būtų vystoma lygybė ir panaikinama diskriminacija, Valstybės narės turi imtis atitinkamų žingsnių, kad užtikrintų, kad būtų teikiamas tinkamas sąlygų pritaikymas. Konvencijos 5 straipsnis bendrai skirtas lygybei ir nediskriminavimui, o tinkamas sąlygų pritaikymas vaidina sisteminį vaidmenį šiame specifiniame kontekste¹⁵. Pastebima, kad kai kurių šalių įstatymai nustato, kad lygybės ir nediskriminavimo principas uždeda tinkamo sąlygų pritaikymo pareigą (darbdaviui, kitam privačios ekonomikos subjektui, valdžios institucijai), t. y. pareigą imtis visų tinkamų priemonių tam, kad būtų garantuota tam tikrų kategorijų asmenų apsauga nuo diskriminacijos užtikrinant „priėjimą“ prie įdarbinimo ar kitos veiklos¹⁶.

Reikia pastebėti ir tai, kad sąlygų pritaikymo pareigos vystymas kaip netiesioginės diskriminacijos draudimas – probleminis Europoje, nes diskutuojama dėl netiesioginės diskriminacijos koncepcijos. Pranešimai, pateikti Europos teisės ekspertų tinklo, rodo, kiek yra sunykusios ribos tarp teisinių sąvokų „tinkamas pritaikymas“, „netiesioginė diskriminacija“ ir pozityvūs veiksmai. Tinkamas pritaikymas neretai siejamas su priemonėmis, įgyvendinamomis per teisėkūrą, atsižvelgiant į tam tikros asmenų kategorijos specialius poreikius. Nors egzistuoja panašus supratimas ir peržengus šių teisinių įrankių kontekstą, šių įrankių dėka lygybės ir socialinės įtraukties siekis tam tikromis aplinkybėmis padaro būtina atsižvelgimą į specialias asmenų savybes¹⁷.

Atkreipiamas dėmesys į tai, kad akademikai nesutaria, kaip kvalifikuoti atsisakymą teikti tinkamą sąlygų pritaikymą – ar kaip tiesioginę, ar kaip netiesioginę diskriminaciją, ar kaip trečią *sui generis* diskriminacijos rūšį. Manoma, kad bet koku atveju, žvelgiant koncepciniu požiūriu, tinkamo sąlygų pritaikymo pareiga artimai susijusi su netiesioginės diskriminacijos terminu. Ji grindžiama substanyvios lygybės idėja, pripažįstant, kad nuostata gali būti išoriškai neutrali, t. y. formaliai nebūti kaip draudžiamas kriterijus, tačiau gali diskriminuoti savo poveikiu, kai ji *de facto* sudaro kliūtis saugomai žmonių grupei ir dėl to suvoktina kaip netiesioginė diskriminacija. Nors netiesioginė diskriminacija tik leidžia nustatyti, ar nuostata, kriterijus ar praktika yra diskriminacinio pobūdžio. Jeigu šis pobūdis konstatuojamas, tokia nuostata, kriterijus ar praktika turėtų būti uždrausti ir pakeisti naujomis, nediskriminacinėmis, bendrai taikomomis priemonėmis. Kai kuriais atvejais, kai prieštaringa priemonė atrodo geriausias būdas pasiekti teisėtą tikslą, nors ji sukuria ir kliūtis saugomai grupei, priemonės pateisinimas išimties nustatymo būdu tam asmeniui, kuriam sudaroma kliūtis, gali būti vienintelis būdas pašalinti diskriminacinį pobūdį, nedarant kompromiso su priemonės tikslu. Šiuo požiūriu tinkamas sąlygų pritaikymas gali būti interpretuojamas kaip specifinis atsakas, kuris yra labiau nukreiptas į individualias charakteristikas¹⁸.

Suvokiant tinkamo sąlygų pritaikymo reikšmę ir potencialią įveikiant diskriminaciją, pripažįstama, kad įstatymų leidėjai ir teismai nenoromis įtvirtina ir taiko tinkamo sąlygų pritaikymo principą kaip

---

¹⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Comment on the Draft General Comment No 2 Article 9. Submitted by the Civil Rights Foundation, Stop Discrimination, Norway. Prieiga per internetą:

<<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/DGCArticles12And9.aspx>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

¹⁶ United Nations General Assembly. Distr.: General 18 December 2013 Original: English. Human Rights Council. Twenty-fifth session. Agenda items 2 to 3. Annual report of the United Rights and Reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. Thematic study on the right of persons with disabilities to education. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/25/29. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/ThematicStudies.aspx>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

¹⁷ Reasonable Accommodation beyond Disability in Europe? European Network of Legal Experts in the Non-discrimination field. Written by Emmanuelle Bribosia and Isabelle Rorive. Supervised by Lisa Waddington. European Commission Directorate-General for Justice. Manuscript completed in September 2013. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2013. Prieiga per internetą:

<http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/reasonable_accommodation_beyond_disability_in_europe_en.pdf> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

¹⁸ Ten pat.

teisinį įpareigojimą. Tikimasi, kad Konvencija gali tarnauti tarsi atviros bendrosios durys, įskaitant specifinę neįgalumo sritį¹⁹. Patvirtinama, kad tokios situacijos, kai asmeniui nesuteikiama tinkamo sąlygų pritaikymo, kai tokios priemonės nebūtų neproporcinga ar nepagrįsta našta, gali būti kvalifikuojamos kaip diskriminacija, priklausomai nuo konkretaus atvejo aplinkybių. Dar daugiau – asmenys turi turėti galimybę imtis teisinių priemonių tam, kad galėtų apskusti bet kokią tinkamų priemonių, kurios galėtų būti priimtose, neteikimą. Skatinama toliau nagrinėti ir plėsti tinkamo sąlygų pritaikymo apimtį peržengiant tai, kas jau yra įtvirtinta teisiniu reguliavimu²⁰.

Neįgaliųjų teisių komitetas galutiniuose pastebėjimuose Valstybėms narėms dėl jų teiktų ataskaitų tinkamo sąlygų pritaikymo neužtikrinimą traktavo kaip lygybės ir nediskriminavimo principų pažeidimą. Gali būti pateikiamas ne vienas pavyzdys dėl Komiteto 2011-2014 m. konstatuotų Valstybių narių teisinio reguliavimo neatitikties Konvencijos nuostatomis, nes nebuvo užtikrintas tinkamas sąlygų pritaikymas ir todėl išdėstyti Komiteto siūlymai dėl tinkamo sąlygų pritaikymo pareigos įtvirtinimo ar/ir jos įgyvendinimo; taip pat pateikiamos ir kitos susijusios Valstybių narių probleminės sritys, įgyvendinant Konvencijos 24 straipsnį.

Antai Neįgaliųjų teisių komitetas išreiškė apgailestavimą dėl aiškumo stokos taikant „tinkamo sąlygų pritaikymo“ sąvoką. Komitetas rekomendavo, kad Tunisas inkorporuotų tinkamo sąlygų pritaikymo apibrėžimą į nacionalinę teisę ir taikytų jį, atsižvelgdamas į Konvencijos 2 straipsnį, ypač užtikrinant, kad įstatymas aiškiai, eksplicitiškai pripažintų tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą kaip negalia grindžiamą diskriminaciją²¹.

Komitetas taip pat išreiškė susirūpinimą, kad Peru teisės aktai, susiję su neįgalumu, neviseškai atitinka Konvenciją ir tuo aspektu, kad juose nėra įtvirtinta nuoroda į tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą. Komitetas rekomendavo, kad Valstybė narė priimtų strateginį dokumentą tam, kad būtų įgyvendintos visos Konvencijoje įtvirtintos teisės ir kad būtų pagreitinta teisės aktų peržiūra, siekiant, kad jie atitiktų visas Konvencijos nuostatas, įskaitant jos pagrindinius principus ir, be kita ko, apibrėžtas tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas ir diskriminacija dėl sąryšio kaip diskriminacijos dėl negalios formos²².

Komitetas pažymėjo, kad nei tinkamo sąlygų pritaikymo koncepcija, nei pripažinimas, kad tokio pritaikymo neteikimas yra diskriminacijos forma, nėra eksplicitiškai įtvirtinti Argentinos antidiskriminaciniuose įstatymuose ir įstatymuose, susijusiuose *inter alia* su švietimu. Komitetas ragino Valstybę narę antidiskriminaciniuose teisės aktuose įtvirtinti tinkamo sąlygų pritaikymo koncepciją ir

---

¹⁹ United Nations General Assembly. Distr.: General, 5 August 2014, Original: English. Sixty-ninth session. Item 69 (b) of the provisional agenda Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Elimination of all forms of religious intolerance. Note by the Secretary-General. Interim report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief A/69/261. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Religion/A.69.261.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

²⁰ Ten pat.

²¹ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 13 May 2011, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Fifth session, 11-15 April 2011. Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention. Concluding observations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities CRPD/C/TUN/CO/1, Tunisia. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

²² Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 20 April 2012, ADVANCE UNEDITED VERSION. Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Seventh session Geneva, 16-20 April 2012. Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention. Concluding observations prepared by the Committee on the Rights of Persons with Disabilities CRPD/C/PER/CO/1, Peru. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

užtikrinti, kad atitinkami teisės aktai apibrėžtų tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą kaip diskriminacijos dėl neįgalumo formą²³.

Komitetas išreiškė rūpestį, kad Kinija nenuosekliai taiko tinkamo sąlygų pritaikymo koncepciją, siejant ją su nediskriminavimo principu. Komitetas siūlė Kinijos teisėje įtvirtinti tinkamo sąlygų pritaikymo apibrėžimą, kuris atspindėtų Konvencijos apibrėžimą, apimančią būtiną ir tinkamą pakeitimą ir pritaikymą konkrečiu atveju, taip pat egzistuojant ir bendrojo pobūdžio prieinamumo nuostatai. Komitetas konstatavo, kad Valstybė narė taip pat turėtų užtikrinti, kad įstatymas eksplicitiškai pripažintų, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas yra diskriminacija dėl neįgalumo²⁴.

Komitetas susirūpinęs pažymėjo, kad Vengrijos teisės aktai nepateikė nuorodos apie tai, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas yra traktuojamas kaip diskriminacija. Komitetas kvietė Valstybę narę imtis žingsnių užtikrinant, kad jos teisės aktai eksplicitiškai įtvirtintų, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas yra draudžiamos diskriminacijos aktas. Komitetas taip pat pažymėjo, kad Valstybė narė neatliko pakankamų žingsnių, kad teiktų tinkamą sąlygų pritaikymą visiems neįgaliesiems studentams bendrojo lavinimo įstaigose ir plėtotų įtraukiojo švietimo sistemą tokią, kokia ji apibrėžta Konvencijoje. Komitetas ragino Vengriją skirti pakankamus resursus įtraukiojo švietimo sistemos neįgaliesiems vaikams vystymui. Jis pakartojo, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas yra pažeidimas ir rekomendavo, kad Valstybė narė reikšmingai padidintų savo pastangas teikdama tinkamą sąlygų pritaikymą neįgaliesiems vaikams, pagrįstą mokinių individualiais poreikiais, teikdama neįgaliesiems mokiniams reikalingą paramą bendroje švietimo sistemoje, tęsdama mokytojų ir kito personalo mokymą, leidžiantį jiems dirbti įtraukiojo švietimo įstaigose²⁵.

Komitetas taip pat išreiškė rūpestį dėl to, kad Paragvajaus teisės aktuose neįtvirtinta nuostata, kuri eksplicitiškai apibrėžtų tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą kaip diskriminacijos formą. Komitetas ragino Valstybę narę imtis būtinų teisėkūros ir administracinių priemonių tam, kad būtų panaikinta diskriminacija dėl neįgalumo ir priimti teisės aktai, draudžiantys diskriminaciją; Komiteto nuomone, tokios priemonės turi eksplicitiškai nukreipti į tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą kaip diskriminacijos dėl neįgalumo formą²⁶.

Komitetas rekomendavo Azerbaidžanui jo naujajame įstatymo dėl neįgaliųjų teisių projekte įtvirtinti tinkamo sąlygų pritaikymo koncepciją ir užtikrinti, kad šis ir kiti teisės aktai aiškiai nustatytų, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas yra diskriminacija neįgalumo pagrindu. Komitetas taip pat

---

²³ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 8 October 2012, English, Original: Spanish. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Argentina as approved by the Committee at its eighth session (17–28 September 2012) CRPD/C/ARG/CO/1. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

²⁴ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 15 October 2012, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities Concluding observations on the initial report of China, adopted by the Committee at its eighth session (17–28 September 2012) CRPD/C/CHN/CO/1. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

²⁵ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 22 October 2012, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial periodic report of Hungary, adopted by the Committee at its eighth session (17–28 September 2012) CRPD/C/HUN/CO/1. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

²⁶ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 15 May 2013, English, Original: Spanish. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Paraguay, adopted by the Committee at its ninth session, 15–19 April 2013, CRPD/C/PRY/CO/1. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

pateikė Valstybei narei keletą kitų rekomendacijų: a) sutelkti pastangas tam, kad ji teiktų įtraukijį švietimą ir tinkamą pritaikymą mokyklose ir kitose mokymo įstaigose, taip pat *inter alia* pagalbines technologijas ir paramą klasėse, prieinamą ir pritaikytą mokymo medžiagą ir programas, taip pat prieinamą mokyklų aplinką; b) skirti pakankamus finansinius ir žmogiškuosius resursus tam, kad būtų įgyvendinta Valstybės narės įtraukiojo švietimo programa; c) sutelkti pastangas tam, kad ji teiktų kokybišką mokytojų mokymą, įskaitant neįgaliuosius mokytojus, naudojant Brailio ir ženklų raštą, įgyvendinant visų negalios rūšių vaikų švietimą, įskaitant kurčius ir sunkiai girdinčius mergaites ir berniukus; ir užtikrinti, kad įtraukusis švietimas būtų pagrindinė integrali dėstytojų mokymo universitetuose dalis; d) atlikti tyrimus dėl egzistuojančios įtraukiojo švietimo programos veiksmingumo ir ta apimtimi, kiek Valstybė narė atitinka prieinamumo standartus.²⁷

Komitetas apgailestavo, kad Kosta Rikos antidiskriminaciniai teisės aktai nepripažįsta diskriminacijos neįgalumo pagrindu ir tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimo kaip diskriminacijos formos. Komitetas ragino Valstybę narę imtis teisėkūros ir administracinių priemonių, būtinų draudžiant diskriminaciją neįgalumo pagrindu ir eksplicitiškai įtraukti tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą kaip diskriminacijos neįgalumo pagrindu formą²⁸.

Komitetas išreiškė susirūpinimą, kad naujasis Švedijos įstatymas dėl diskriminacijos, įtvirtinantis tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimą kaip diskriminaciją, daro išimtį dėl organizacijų, įdarbinančių mažiau nei 10 darbuotojų. Komitetui taip pat kėlė susirūpinimą tai, kad tinkamo sąlygų pritaikymo neteikimas netraktuojamas kaip bendro pobūdžio jį taikant Valstybės narės teisės sistemoje ir kad skirtingų valdymo lygių institucijos nėra susaistytos šia teisine pareiga. Komitetas ragino Valstybę narę peržiūrėti pasiūlytąjį įstatymo projektą, kad jis visiškai atitiktų Konvencijos 5 straipsnį ir imtis visų galimų žingsnių, kad būtų užtikrinta, kad būtų teikiamas tinkamas sąlygų pritaikymas visose visuomenės gyvenimo srityse, ir visuomenės, ir profesiniame kontekstuose, nedarant išimčių, grindžiant lygių galimybių visiems principu. Komitetas ragino Valstybę narę pateikti tinkamo sąlygų pritaikymo teisinį apibrėžimą ir įtvirtinti jį visuose atitinkamuose įstatymuose taip, kad jis būtų taikomas visose valdymo srityse, įskaitant teismo ir administracines sritis.

Peržvelgus Komiteto nustatytas problemas dėl tinkamo sąlygų pritaikymo įtvirtinimo ir jo įgyvendinimo švietimo srityje bei kitas problemines su įtraukiojo švietimo sritimi susijusias sritis, taip pat atsižvelgiant į Komiteto dėl šių klausimų pateiktas rekomendacijas, išdėstyti keli apibendrinantys teiginiai. Pirma, tam, kad teisės aktai, susiję su neįgalumu, atitiktų Konvenciją, juose, be kita ko, turi būti įtvirtinta tinkamo sąlygų pritaikymo koncepcija (apibrėžimas, apimantis būtiną ir tinkamą pakeitimą ir pritaikymą konkrečiu atveju; greta bendrojo pobūdžio prieinamumo nuostatos) ir šių sąlygų pritaikymo neteikimas eksplicitiškai pripažintas kaip negalia grindžiama diskriminacija. Antra, kalbant apie problemines sritis, taip pat susijusias su tinkamu sąlygų pritaikymu, Komitetas ragino skirti pakankamus finansinius ir žmogiškuosius resursus įtraukiojo švietimo sistemos neįgaliams vaikams vystymui, rekomendavo, kad būtų reikšmingai padidintos pastangos teikiant tinkamą sąlygų pritaikymą neįgaliesiems vaikams, pagrįstą mokinių individualiais poreikiais, teikiant neįgaliesiems mokiniams

---

²⁷ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 12 May 2014, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Azerbaijan. Adopted by the Committee at its eleventh session (31 March–11 April 2014) CRPD/C/AZE/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

²⁸ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 12 May 2014, English, Original: Spanish. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Costa Rica. Adopted by the Committee at its eleventh session (31 March–11 April 2014) CRPD/C/CRI/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

reikalingą paramą bendroje švietimo sistemoje, tęsiant mokytojų ir kito personalo mokymą, leidžiantį jiems dirbti įtraukiojo švietimo įstaigose.

Taip pat pastebėtina, – tai matoma ir iš Komiteto išvadų ir rekomendacijų dėl jam teiktų Valstybių narių pradinių ataskaitų, – kad tinkamo sąlygų pritaikymo reikalavimas glaudžiai persipynęs su prieinamumo užtikrinimu. Persipynimo glaudumas dažnai kelia ir sąvokų „prieinamumas“ ir „tinkamas sąlygų pritaikymas“ skirties problemą. Antai ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas yra raginęs spręsti švietimo prieinamumo klausimą ir tinkamų sąlygų sudarymo asmenims sampratą aiškiai atskirti nuo prieinamumo sampratos, kurios vienas iš aspektų – iš anksto numatyta pareiga žmonių grupei.²⁹ Konvencijos straipsnių parengiamojoje medžiagoje išryškintas šių sąvokų kaip bendro ir atskiro (bendrojo pobūdžio ir individualaus pritaikymo) skirtumas: prieinamumas yra susijęs su grupe, o tinkamas pritaikymas – su asmeniu, jis taikomas užtikrinant prieinamumą neįgaliajam asmeniui konkrečioje situacijoje³⁰.

Kalbant apie problemines su tinkamo sąlygų pritaikymo reikalavimu susijusias įtraukiojo švietimo sritis, aktualu, kad Komitetas išreiškė susirūpinimą, kad mokyklos gali atsisakyti priimti neįgaliuosius mokinius dėl organizacinio ir ekonominio sunkmečio. Taip pat dėl Valstybės narės ataskaitų, rodančių, kad kai kurie vaikai, kuriems reikalinga plati parama, negali lankyti mokyklos, nes tos paramos trūksta. Komitetas ragina Valstybę narę garantuoti visų mokinių su negalia įtrauktį į bendrojo lavinimo mokyklas ir užtikrinti, kad jie gautų reikiamą paramą.³¹

Kalbant apie Lietuvos situaciją, pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolierius, tirdamas vaiko teisių pažeidimus, yra konstatavęs ir atvejus, kai buvo neužtikrintas tinkamas neįgalaus vaiko šios teisės įgyvendinimas (2011 m., 2012 m.). Vaiko teisių apsaugos kontrolierius patvirtino vaikų su negalia problemas: mokyklų ir kitų švietimo įstaigų aplinkos pritaikymo neįgaliesiems vaikams poreikį, metodinės pagalbos švietimo įstaigoms ir tėvams ugdant neįgalius (specialiųjų ugdymosi poreikių) vaikus trūkumą, švietimo prieinamumo šiems vaikams problemas, nepritaikytos transporto infrastruktūros, maršrutų, transporto paslaugų plėtojimo nepakankamumą³², specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdymo, švietimo paslaugų prieinamumo sutrikusį intelektą turintiems vaikams, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą, problemas, neįgalių vaikų (turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) pavėžėjimo į ugdymo įstaigas sunkumus, techninės pagalbos priemonių neįgaliesiems vaikams problemą³³.

Apžvelgus konkrečiau, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų individualių skundų dėl specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdymo tyrimai rodo, kad „ugdymo įstaigose trūksta švietimo pagalbos ir kitų specialistų, kurie tinkamai užtikrintų specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymą; pedagogų kompetencija nepakankama; trūksta pritaikytų mokymosi priemonių, kabinetų ir pan. Taip pat paminėtina, kad yra nedidelis ugdymo įstaigų, pasiruošusių kvalifikuotai ugdyti ir suteikti

²⁹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl JT neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo ir įgyvendinimo kontrolės ES institucijose ir EESRK vaidmens (nuomonė savo iniciatyva) SOC/464. Pranešėjas Ioannis Vardakastanis. 2012 m. gruodžio 12 d., Briuselis. Prieiga per internetą: <<http://www.eesc.europa.eu/>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

³⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Comment on the Draft General Comment No 2 Article 9. Submitted by the Civil Rights Foundation, Stop Discrimination, Norway. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/DGCArticles12And9.aspx>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

³¹ Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 12 May 2014, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Sweden CRPD/C/SWE/CO/1 Adopted by the Committee at its eleventh session (31 March–11 April 2014). Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

³² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita Nr. 4-1, 2013-03-29, Vilnius. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

³³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 metų veiklos ataskaita Nr. 4-4, 2014-03-31, Vilnius. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/ATMQTAUA.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

pagalbą negalią ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams, pasirinkimas, pavyzdžiui, turintiems autizmo sindromą. „Kitokius“ vaikus stengiamasi „išstumti“ iš bendrojo ugdymo mokyklos, tėvams primygtinai siūloma vaiką ugdyti namuose, nepaisant to, jog mokymosi forma ir mokymosi proceso organizavimo būdas turi būti pasirenkamas bendru mokinio, mokinio tėvų ir mokyklos vadovo susitarimu, atsižvelgus į mokinio mokymosi poreikius, specialiuosius ugdymosi poreikius ir kt.“³⁴

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu ne kartą fiksuojamos neįgalių vaikų (turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) pavėžėjimo į ugdymo įstaigas problemos. Praktinėje veikloje pastebėta, jog ne visada neįgaliųjų vaikų pavėžėjimas į ugdymo įstaigas yra užtikrinamas tinkamai: ugdymo įstaigos, stokodamos transporto priemonių, organizuoja neįgalių vaikų pavėžėjimą besivadovaudamos nuostata, jog vaikas į ugdymo įstaigą ir iš jos turi būti pavėžėtas, orientuojantis į vaiko atvežimo ir parvežimo faktą, tačiau ne į vaiko teisę gauti jam būtiną formalųjį ir neformalųjį ugdymą (nustatytas vaiko ugdymo valandas), kuris dėl netinkamai organizuojamo pavėžėjimo yra teikiamas, derinantis išimtinai prie vaikų vežančio transporto grafiko.

Išvados ir siūlymai

Daugiausia analizuotos Jungtinių Tautų institucijų praktikos atskleidimas ir konkrečiai Neįgaliųjų teisių komiteto pastebėjimų dėl Konvenciją ratifikavusių Valstybių narių teisinio reguliavimo ir praktinio jo įgyvendinimo neatitikties Konvencijos (ypač 24 straipsnio ir su juo susijusioms) nuostatoms, užtikrinančioms neįgaliųjų, taip pat turinčiųjų specialiųjų poreikių švietimo srityje, galimybes įgyti ugdymą ir išsilavinimą, atitinkantį prigimtinius jų gebėjimus, apibendrinimas leido nustatyti šiems asmenims aktualiausias problemines švietimo sistemos sritis, Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolierės patvirtintas nacionaliniu lygiu.

Tirtas pakankamai siauras aspektas – tinkamo sąlygų pritaikymo kaip nediskriminavimo užtikrinimo neįgaliesiems, taip pat turintiesiems specialiųjų poreikių švietimo srityje, įgyvendinimo problematika ir su ja susiję klausimai – apibendrintini kaip nepakankamas lėšų, būtinų švietimo sistemą reguliuojantiems teisės aktams įgyvendinti, skyrimas arba jų neskyrimas, specialistų trūkumas arba nepakankama jų kompetencija, paslaugų trūkumas ir jų plėtros nebuvimas.

Nagrinėta Neįgaliųjų teisių komiteto išvystyta tinkamo sąlygų pritaikymo neįgaliesiems, taip pat turintiesiems specialiųjų poreikių švietimo srityje, reikalavimo įtvirtinimo ir įgyvendinimo jurisprudencija leidžia siūlyti rekomendacijas kaip gaires didinant neįgaliųjų, taip pat turinčiųjų specialiųjų poreikių švietimo srityje, galimybes įgyti ugdymą ir išsilavinimą, atitinkantį jų prigimtinius gebėjimus.

Galima daryti išvadą, kad Lietuva neatlika pakankamų žingsnių, kuriais teiktų tinkamą sąlygų pritaikymą visiems neįgaliesiems, taip pat turintiesiems specialiųjų poreikių švietimo srityje, bendrojo lavinimo įstaigose ir plėtotų įtraukiojo švietimo sistemą tokią, kokia ji apibrėžta Konvencijoje. Kadangi tinkamo sąlygų pritaikymo nurodytiems asmenims neteikimas yra draudžiamas diskriminacijos aktas, yra pagrindo manyti, atsižvelgiant į kiekvienos konkrečios tokių sąlygų neteikimo situacijos aplinkybes (įvertinus, ar teikiant šias sąlygas nebūtų vadinamosios neproporcingos ar nepagrįstos naštos atvejo), kad galimas Konvencijos nuostatų pažeidimas, kuris skųstinas remiantis Konvencijos Fakultatyviu protokolu. Lietuvai reikalinga skirti pakankamus resursus įtraukiojo švietimo sistemos neįgaliesiems, taip pat turintiesiems specialiųjų poreikių švietimo srityje, vystymui. Rekomenduotina, kad valstybė reikšmingai padidintų savo pastangas teikdama tinkamą sąlygų pritaikymą neįgaliesiems, taip pat turintiesiems specialiųjų poreikių švietimo srityje, pagrįstą jų individualiais poreikiais, teikdama jiems reikalingą paramą bendrojo lavinimo švietimo sistemoje, tęsdama mokytojų ir kito personalo mokymą, leidžiantį jiems dirbti įtraukiojo švietimo įstaigose.

³⁴ Ten pat.

Naudotų šaltinių sąrašas

I. Nacionaliniai teisės aktai

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas // Valstybės žinios, 2010, Nr. 71-3561.

2010 m. gegužės 27 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. XI-854 „Dėl Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 67-3350.

II. Mokslinė literatūra

Ališauskas A., Ališauskienė S., Gerulaitis D., Melienė R., Miltenienė L. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas. Kodas Nr. VP1-2.3-ŠMM-04-V-01-004. Tyrimo ataskaita. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas, 2010. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/ataskaita.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

III. Specialioji literatūra

Benefits of the Optional Protocol. Computer slide presentation: “The Optional Protocol”. Prieiga per internetą: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/TrainingmaterialCRPDConvention_OptionalProtocol.aspx> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Conference of States Parties to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Seventh session, New York, 10-12 June 2014 Item 5 (d) of the provisional agenda* Matters related to the implementation of the Convention: informal panel discussion. Youth with disabilities.

CRPD/CSP/2014/4. Prieiga per internetą:

<<http://www.un.org/disabilities/documents/COP/COP7/CRPD.CSP.2014.4.E.pdf>>

(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 20 April 2012, ADVANCE UNEDITED VERSION. Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Seventh session Geneva, 16-20 April 2012. Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention. Concluding observations prepared by the Committee on the Rights of Persons with Disabilities CRPD/C/PER/CO/1, Peru. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>

(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 13 May 2011, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Fifth session, 11-15 April 2011. Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention. Concluding observations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities CRPD/C/TUN/CO/1, Tunisia. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>

(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 15 May 2013, English, Original: Spanish. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Paraguay, adopted by the Committee at its ninth session, 15–19 April 2013, CRPD/C/PRY/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>

(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 12 May 2014, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Azerbaijan. Adopted by the Committee at its eleventh session (31 March–11 April 2014) CRPD/C/AZE/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 12 May 2014, English, Original: Spanish. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Costa Rica. Adopted by the Committee at its eleventh session (31 March–11 April 2014) CRPD/C/CRI/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 12 May 2014, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Sweden CRPD/C/SWE/CO/1 Adopted by the Committee at its eleventh session (31 March–11 April 2014). Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities Distr.: General, 5 November 2014, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Report of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities on its twelfth session (15 September–3 October 2014), CRPD/C/12/2. Prieiga per internetą: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2FC%2F12%2F2&Lang=en> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 8 October 2012, English, Original: Spanish. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Argentina as approved by the Committee at its eighth session (17–28 September 2012) CRPD/C/ARG/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 15 October 2012, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities Concluding observations on the initial report of China, adopted by the Committee at its eighth session (17–28 September 2012) CRPD/C/CHN/CO/1. Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Distr.: General, 22 October 2012, Original: English. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial periodic report of Hungary, adopted by the Committee at its eighth session (17- 28 September 2012) CRPD/C/HUN/CO/1.

Prieiga per internetą:

<http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=4&DocTypeID=5>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Draft Article 7. Equality and Non-discrimination. Prieiga per internetą:

<<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahcwgreporta7.htm>>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004 – 2008 metais, Vilnius, 2012.

Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/OCCCOSZW.PDF>>
(prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita Nr. 4-1, 2013-03-29. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 metų veiklos ataskaita Nr. 4-4, 2014-03-31, Vilnius. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/ATMQTAUA.PDF>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

Reasonable Accommodation beyond Disability in Europe? European Network of Legal Experts in the Non-discrimination field. Written by Emmanuelle Bribosia and Isabelle Rorive. Supervised by Lisa Waddington. European Commission Directorate-General for Justice. Manuscript completed in September 2013. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2013. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/reasonable_accommodation_beyond_disability_in_europe_en.pdf> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

State of Democracy, Human Rights and The Rule of Law in Europe. Report by the Secretary General of the Council of Europe SG(2014)1-FINAL. An analysis of democracy, human rights and the rule of law in Europe, based on the findings of the Council of Europe monitoring mechanisms and bodies. Thorbjørn Jagland. 124th Session of the Committee of Ministers Vienna, 5-6 May 2014, English version, Council of Europe: 2014. Prieiga per internetą: <<https://edoc.coe.int/en/fundamental-freedoms/5949-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law-in-europe.html>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Adopted by World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June, 1994. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

United Nations General Assembly. Distr.: General 18 December 2013 Original: English. Human Rights Council. Twenty-fifth session. Agenda items 2 to 3. Annual report of the United Rights and Reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. Thematic study on the right of persons with disabilities to education. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/25/29. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/Pages/ThematicStudies.aspx>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

United Nations General Assembly. Distr.: General, 5 August 2014, Original: English. Sixty-ninth session. Item 69 (b) of the provisional agenda Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Elimination of all forms of religious intolerance. Note by the Secretary-General. Interim report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief A/69/261. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Religion/A.69.261.pdf>> (prisijungta 2014 m. gruodžio 11 d.).

*Mokslinė išvada pateikta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai
2014-12-29 raštu Nr. 2R-375-(1.9).*

II.

Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė

DĖL NUOMONĖS PATEIKIMO ĮSTATYMO PROJEKTUI NR. XIP-2502

Dėl dirbtinio apvaisinimo reguliavimo Lietuvos Respublikos Seime buvo parengti trys įstatymų projektai. 2014 m. gruodžio 18 d. Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto raštu prašoma pateikti nuomonę dėl pirmojo Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto Nr. XIP-2502 (toliau – Projektas), tačiau teikiamoje nuomonėje atsižvelgiame ir į vėliau pateiktų projektų dėl dirbtinio apvaisinimo reguliavimo nuostatas.

Pastebime, kad Projektas susijęs su medicinos mokslo išmanymu, o Lietuvos teisės institutas nėra kompetentingas kvestionuoti siūlytinus reglamentuoti dirbtinio apvaisinimo būdus medicininio aspektu (galime tik remtis kitų institucijų teikiamomis ataskaitomis ar atliktais tyrimais). Visgi, įvertinant, kad dirbtinio apvaisinimo reguliavimas kelia nemažai su teise susijusių diskusijų, išsakysime kylančias abejones ar pritarimą dėl kai kurių Projekto nuostatų teisinio pagrįstumo ar reikalingumo.

1. Dėl teisinio reguliavimo poreikio ir apimties

Dirbtinis apvaisinimas yra didelei visuomenės daliai svarbi sritis, kuri valstybėse paprastai reguliuojama įstatymų lygmenyje³⁵. Paprastai į tokius įstatymus patenka nuostatos dėl: subjektų rato, kuriems suteikiama teisė pasinaudoti dirbtiniu apvaisinimu; pagrindinių reikalavimų įstaigoms, galinčioms užsiimti tokia veikla; motinystės ir tėvystės klausimų sprendimų; medicininių įrašų tvarka ir konfidencialumo klausimų; embriono gyvybės *in vitro* trukmės; gametų bei embrionų laikymo trukmės; vieno iš poros mirties atveju (ne)galimumo atlikti dirbtinį apvaisinimą; valstybės pozicijos dėl komercinės surogacijos; donorystės sąlygų ir pagrindų; valstybės pozicijos dėl eugenikos priemonių ir genetinės inžinerijos naudojimo³⁶. Įstatymo lygmenyje taip pat turėtų būti įtvirtinti principai, susiję su žmogaus orumo apsauga, žmogaus genetinės medžiagos apsauga, paslaugų kokybės užtikrinimu, asmens nepažeidžiamumu ir žmogaus kūno vientisumu³⁷. Atsižvelgiant į tai, sutinkame su Projekto aiškinamajame rašte pateikta jo rengėjų nuomone dėl svarstomo įstatymo poreikio. Praktikoje dirbtinis apvaisinimas Lietuvoje atliekamas daugiau nei dešimtmetį vadovaujantis 1999 m. gegužės 24 d. Sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. 248 „Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo“ (*Valstybės žinios*, 1999, Nr. 47-1497). Tiek teisinės sistemos darnos sumetimais (pvz., Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.154 straipsnyje yra nuoroda į dirbtinį apvaisinimą reguliuojantį įstatymą), tiek atsižvelgiant į dirbtinio apvaisinimo svarbą dėl šios procedūros etinių klausimų gausos

³⁵ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. lapkričio 3 d. sprendimo *S. H. ir kiti prieš Austriją* (57813/00) 36 punktą.

³⁶ Knoppers, B. M., LeBris, S. Recent Advances in Medically Assisted Conception: Legal, Ethical and Social Issues. *American Journal of Law and Medicine*, Vol. 17, No 4, 1991, p. 332-333.

³⁷ T. p., p. 333-334.

bei Lietuvos gyventojų, kurie natūraliai negali susilaukti vaikų, lūkesčių ir skaičiaus³⁸, manome, kad dirbtinio apvaisinimo sąlygos, būdai ir tvarka turi būti reguliuojami įstatymu.

2. Dėl embriono teisinio statuso

Nepaisant medicinos mokslo raidos, dirbtinio apvaisinimo teisinis reguliavimas iš teisinės perspektyvos atsiremia į poreikį apspręsti valstybės poziciją dėl embriono teisinio statuso ir teisinės embriono apsaugos.

Civilinės teisės požiūriu vaisius (embrionas) neturi civilinio teisinio, taigi nėra teisės subjektas. Nepaisant to, iki gimimo vaisius yra teisinės apsaugos objektas³⁹. Nors baudžiamosios teisės priemonėmis žmogus (jo gyvybė) visa apimtimi yra ginamas nuo gimdymo pradžios⁴⁰, tam tikros apimtys baudžiamoji teisinė apsauga taikoma ir žmogaus embrionui (vaisiui). Antai Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą⁴¹ (toliau – BK) 35 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas mokslinio eksperimento, be kita ko, su nėščia moterimi ar jos vaisiumi draudimas (kuris netaikomas tik įstatymų numatytais atvejais). Baudžiamąjį kodeksą 308¹ straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už draudžiamų biomedicininį tyrimų su žmogumi ar žmogaus embrionu atlikimą⁴².

Egzistuoja dvi koncepciškai skirtingos nuomonės dėl pradėto, bet negimusio vaisiaus teisinės apsaugos – „pro life“ ir „pro choice“. „Pro life“ šalininkų teigimu, žmogus turi būti laikomas žmogumi nuo apvaisinimo, ir jo gyvybė turi būti besąlygiškai ginama nuo to momento. Antrosios teorijos, vadinamos „pro choice“, propaguotojų teigimu žmogus turi būti ginamas tik nuo gimimo; iki to momento jis tėra tik moters kūno dalis ir ši, pasinaudodama savo teise į privatų gyvenimą, turi teisę priimti sprendimus dėl jos organizme esančio vaisiaus gyvavimo tolimesnės eigos.

Biologiškai, žmogaus vystymasis prasideda nuo motinos kiaušinėlio apvaisinimo spermatozoidu: susidaro zigota, turinti 46 chromosomas. Skirtingai nei dvi dalys, iš kurių yra suformuota, zigota yra užprogramuota išsivystyti į suaugusį žmogų. Vienas iš gyvybės nuo pradėjimo oponentų argumentų yra tai, kad motinos kiaušinėlis ir tėvo spermatozoidas taip pat turi galimybę išsivystyti į pilnavertį žmogų. Tačiau, remiantis logika, nėra tiesioginio ryšio tarp gametų ir žmogaus gyvybės: 1) gametos yra tik galimo žmogaus tėvų dalys; 2) kiekviena gameta turi tik pusę žmogui reikalingų chromosomų; 3) zigotai suformuoti būtinos 2 gametos: spermatozoidas ir kiaušinėlis; 4) spermatozoidai bendradarbiauja apvaisindami kiaušinėlių; 5) per moters gyvenimą labai daug kiaušinėlių iš viso nesubręsta, bet ir subrendusiųjų skaičiaus negalima lyginti su apvaisintų kiaušinėlių skaičiumi⁴³. Todėl galima daryti išvadą, kad tarp gametos ir zigotos yra esminis skirtumas. Tik zigota turi apibrėžtą potencialią tapti žmogumi. Kai kurie medicininiai terminai, pvz., zigota, embrionas, vaisius, vaikas, yra

³⁸ Vaisingumo asociacijos duomenimis, apie 15–20 proc. šeimų Lietuvoje yra nevaisingos ir negali susilaukti vaikų. Vaisingumo asociacijos interneto svetainės informacija. Prieiga per internetą:

<http://www.vaisingumoasociacija.lt/lt/naujienos/kai-gandrai-vis-neaplanko/48>.

³⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: asmenys. Vilnius: Justitia, 2002, kn. 2, p. 18.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras: specialioji dalis (99–212 straipsniai). Vilnius, 2009, p. 112.

⁴¹ Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

⁴² Objektivitymo dėlei reikėtų paminėti, kad minėtos nusikalstamos veikos sudėties įtvirtinimo Baudžiamajame kodekse vieta (XLIV skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei“) rodo įstatymų leidėjo siekį šiuo atveju baudžiamosios teisės priemonėmis saugoti būtent dorovę, o ne žmogaus embrioną. Šiame kontekste taip pat verta pažymėti, kad ir baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą abortą Baudžiamajame kodekse (BK 142 str. (XIX skyrius „Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei“)) numatyta ne todėl, kad dėl jo žūsta (yra sunaikinamas) žmogaus embrionas (vaisius), bet todėl, kad, nėštumą nutraukiant nesilaikant nustatytų nėštumo nutraukimo tvarkos reikalavimų, moters sveikatai ir gyvybei sukeliama grėsmė.

⁴³ Murray, W. The Nature and the Rights of the Foetus. The American Journal of Jurisprudence. 35 AM, (1990), p. 158-159.

išskiriami biologijos tikslams, jais apibūdinami tos pačios žmogiškos būtybės raidos etapai. Faktiškai nuo apvaisinimo tęsiasi nuoseklus individualaus ir autonomiško organizmo gyvavimas⁴⁴.

Tačiau situacija dirbtinio apvaisinimo kontekste sudėtingesnė: ar valstybės turi ginti embrioną, kuris nėra sudėtinė moters kūno dalis? Ar užšaldytas embrionas turi tokį patį statusą, kaip ir embrionas moters kūne? Kuriam reikia didesnės teisinės apsaugos – embrionui, kuris turi terpę ir galimybes augti ir vystytis, bet galimai egzistuoja konfliktas su moters teise į kūno vientisumą, ar embrionui, kuris yra „mėgintuvėlyje“, ir konfliktas gali egzistuoti tik tarp poreikio sukurti kuo daugiau embrionų, kad būtų užtikrintesnė dirbtinio apvaisinimo sėkmė (t. y. galimybė sukurti kuo daugiau embrionų, ir vėliau nereikalingus sunaikinti)? Ar šių embrionų teisinė apsauga neturėtų skirtis?

Skirtybę tarp „pro life“ ir „pro choice“ požiūrių užfiksavo Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT arba Teismas) 2004 m. liepos 8 d. sprendime *Vo prieš Prancūziją*⁴⁵. Jame Teismas citavo Europos Komisijos Europos grupės dėl mokslo ir naujų technologijų etikos nuomonę dėl tyrimų, susijusių su žmogaus embrionų panaudojimu 5-osios pamatinės programos kontekste (1988 m. lapkričio 23 d.), kurios 1.23 punkte nurodoma, kad nuomonių skirtumas dėl to, ar gali būti leidžiami embrionų tyrimai, priklauso nuo etinių vertinimų, filosofinių teorijų ir nacionalinių tradicijų skirtumų. Teigiama, jog egzistuoja du vienas kitam priešingi požiūriai: deontologinis požiūris, kuriuo remiantis pareigos ir principai kontroliuoja mūsų veiksmų pasekmes ir padarinius, ir utilitarinis arba utilitaristinis (konsekventalistinis) požiūris, kuriuo remiantis žmogaus veiksmai yra vertinami atsižvelgiant į naudojamas priemones, padarinius arba pasekmes. Taigi noras efektyviai panaudoti naujas medicininės galimybes atspindi utilitaristinį (konsekventalistinį) požiūrį, kuriame priemonės naudingumas ir efektyvumas iškeliamas virš principinių pareigų suvokimo.

Ši požiūrių skirtybė akcentuojama ir analizuojant dirbtinio apvaisinimo reguliavimą: valstybės turi surasti savo kultūriniam ir tradiciniam kontekstui priimtina pusiausvyrą tarp visiško embrionų tyrimų draudimo ir lengvabūdiško pragmatizmo⁴⁶. Atsižvelgiant į šiuos svarstymus, mūsų pasiūlymai dėl dirbtinio apvaisinimo reguliavimo skirti suderinamumo tarp aprašytų dviejų ideologinių pozicijų paieškai: manome, kad dirbtinio apvaisinimo reguliavimas turėtų nepažeisti žmogaus teisių, atitikti aukštus paslaugų kokybės reikalavimus, atsižvelgiant į medicinos mokslo raidą, bei būti suderinamas su pagarbos (potencialiai) gyvybei principais.

Paprastai valstybėse embrionas laikomas tarpiniu objektu tarp žmogaus ir ne žmogaus ir yra saugomas dėl savo „vidinės vertybės“ – galimybės tapti žmogumi⁴⁷. Pavyzdžiui, JAV teismai nepripažįsta embriono žmogumi nuo JAV Aukščiausiojo teismo sprendimo *Roe prieš Wade*⁴⁸ byloje, tačiau jį laiko „tarpine kategorija, turinčią potencialo tapti žmogumi“⁴⁹.

Lyginant su abortų leidimo/draudimo klausimu, embriono gyvybės apsaugos poreikio suvokimas tiek valstybių, tiek regioninio teisinio reguliavimo kontekste pastaruoju metu darosi aiškesnis. Nepaisant to, kad neegzistuoja konfliktas tarp motinos teisės į savo kūno vientisumą ir negimusio vaiko į gyvybę, paprastai laikoma, kad užšaldytas arba iki 14 dienų *in vitro* esantis embrionas, skirtingai nei embrionas moters kūne, nėra besitęsiančio vystymosi stadijoje, ir jo potencialas būti žmogumi yra mažesnis nei moters gimdoje besivystančio embriono. Remiantis šiuo argumentu Airijos Aukščiausiasis teismas byloje *Roche prieš Roche ir kitus*⁵⁰ nusprendė, kad embrionui *in vitro* netaikomas negimusio vaiko statusas, kuriam pagal Airijos Konstituciją yra suteikiama apsauga. Šioje byloje kilo ginčas tarp

⁴⁴ Plačiau žr. *Kavoliūnaitė, E.* Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos koncepcijos. Teisės problemos, 2005, Nr. 2(48).

⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. liepos 8 d. sprendimas *Vo prieš Prancūziją* (53924/00), 40 punktas.

⁴⁶ *Knoppers, B. M., LeBris, S.*, p. 339.

⁴⁷ T. p., p. 336.

⁴⁸ JAV Aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Roe prieš Wade*. 410 U.S. 113 (1973).

⁴⁹ *Kindregan, Ch. Jr., McBrien, M.* Embryo Donation: Unresolved Legal Issues in the Transfer of Surplus Cryopreserved Embryos. *Villanova Law Review*, Vol. 49, 2004, p. 186-187.

⁵⁰ Cituota iš 2012 m. rugpjūčio 28 d. EŽTT sprendimo *Costa ir Pavan prieš Italiją*, 33 punktas.

dirbtiniame apvaisinime dalyvavusios poros, kai vienas jų jau auginant vaiką panoro į gimdą perkelti kitus tris embrionus, o tam prieštaravo kitas apvaisinime dalyvavęs sutuoktinis.

EŽTT taip pat pateikė savo poziciją šiuo klausimu. Sprendime *Costa ir Pavan prieš Italiją* Teismas daro skirtumą tarp embriono ir vaisiaus, „kuris kur kas labiau išsivystęs nei embrionas“, apsaugos⁵¹. Šioje byloje Teismas nusprendė, kad Italija pažeidė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK arba Konvencija) 8 straipsnį, neleisdama atlikti genetinės diagnostikos pasirenkant embrioną dirbtinio apvaisinimo procedūrai, kai abu tėvai buvo paveldimos ligos nešiotojai ir jų pirmasis vaikas sirgo ta liga. Taigi, remiantis Teismo pateikta diferenciacija, egzistuoja teisinės apsaugos embrionui ir vaisiui skirtumas.

3. Dėl mokslo raidos įtakos dirbtinio apvaisinimo teisiniam reguliavimui

Vertinant dirbtinio apvaisinimo būdus neretai pasitelkiamas argumentas, kad asmuo ir visuomenė turi teisę naudotis mokslo progreso rezultatais⁵². 1996 metų Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto⁵³ 12 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad valstybės pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą. To paties pakto 15 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad valstybės pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę naudotis mokslo pažangos ir jos praktinio taikymo laimėjimais. Šiomis nuostatomis remiasi ir 5 EŽTT teisėjai atskirojoje nuomonėje byloje *Costa ir Pavan prieš Italiją*⁵⁴, svarstydami dirbtinio apvaisinimo atlikimo sąlygas.

Išties, dirbtinis apvaisinimas sudaro galimybes susilaukti vaikų reikšmingai daliai visuomenės, kuri be medicininės pagalbos to negalėtų pasiekti. Atsižvelgiant į mokslo pasiekimus šioje srityje, valstybių dirbtinio apvaisinimo sąlygų ir būdų teisinis reguliavimas kinta labai sparčiai. Antai, lygindamas kiaušinėlių ir spermos donorystę, EŽTT pastebėjo, kad nuo 1998 metų iki 2011 metų valstybių, draudžiančių ir vienos, ir kitos rūšies donorystę, skaičius sumažėjo⁵⁵. Toje pačioje byloje EŽTT atkreipė dėmesį, kad dirbtinio apvaisinimo srityje argumentai dėl moralės ir socialinio priimtimumo turi būti tinkamai įvertinti, tačiau vien tik jie nėra pakankama priežastis visiškai uždrausti tokią dirbtinio apvaisinimo galimybę naudojant kiaušinėlio donorystę⁵⁶. Teismas taip pat pažymėjo, kad dirbtinio apvaisinimo medicininės galimybės ir teisinis reguliavimas yra labai spartūs, ir dėl to labai sunku aiškiai įvertinti legislatyvinių priemonių būtinybę ir tinkamumą ilgalaikėje perspektyvoje. Dėl šios priežasties Teismas supranta valstybių norą dirbtinio apvaisinimo procedūras reguliuoti atsargiai⁵⁷.

a) Dėl embrionų konservavimo

Kai kuriose valstybėse naudojamas embrionų šaldymas (t. y. šiuo metu pagrindinis naudojamų embrionų konservavimo/saugojimo būdas). Tai procedūra, kai dirbtinio apvaisinimo metu sukuriama daugiau embrionų ir dalis jų užšaldoma, taip darant dirbtinio apvaisinimo procedūrą efektyvesnę, nes nesėkmės atveju visos procedūros kartoti nereikia, o galima pasinaudoti jau užšaldytais embrionais. Sutinkant su Airijos Aukščiausiojo teismo pozicija, tais atvejais, kai numatyta embrionų šaldymo procedūra, sukurtų embrionų atžvilgiu teisinė apsauga yra minimali (t. y. galioja tik tam tikrą laiką).

⁵¹ T. p., 55 punktas.

⁵² Knoppers, B. M., LeBris, S., p. 341.

⁵³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

⁵⁴ EŽTT sprendimas *Costa ir Pavan prieš Italiją*. Teisėjų Tulkens, Hirvela, Lazarova, Trajkovska ir Tsotsoria atskiroji nuomonė.

⁵⁵ EŽTT sprendimas *S. H. ir kiti prieš Austriją*, 95 punktas.

⁵⁶ T. p., 100 punktas.

⁵⁷ T. p., 103 punktas.

Nepaisant to, kad biologiškai embrionas turi visas žmogui reikalingas savybes, išskyrus terpę vystymuisi, jis paprastai yra sunaikinamas arba praėjus tam tikram metų skaičiui nuo embriono sukūrimo, arba embriono „tėvų“ pageidavimu (pvz., kaip numatyta Įstatymo projekto XIP-2502(3) 10 straipsnio 2 punkte). Valstybėse, kuriose leidžiamas embrionų saugojimas, kyla nemažai dilemų tais atvejais, kai vienas iš embrionų sukūrusių asmenų nori jį panaudoti, o kitas reikalauja sunaikinti⁵⁸. Kai kuriose valstybėse numatyta, kad tais atvejais, kai vienas iš poros miršta arba pora išsituokia (arba nebegyvena kartu) embrionai sunaikinami. Tuo tarpu kitos valstybės leidžia naudoti užšaldytus embrionus ir tais atvejais, kai vienas iš poros miršta⁵⁹. JAV įvairių valstijų teismams būdinga praktika, kad embrionai sunaikinami vieno sutuoktinio (sugyventinio) prašymu⁶⁰. Tačiau nepaisant to, kad embrionų šaldymas kai kuriose valstybėse yra naudojamas palengvinant dirbtinio apvaisinimo galimybes ir, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, tokiu atveju embriono teisinė apsauga yra kur kas mažesnė nei tais atvejais, kai dirbtinio apvaisinimo metu sukuriama tik tiek embrionų, kiek gali būti perkeliama į gimdą, faktas, kad šaldymui skirtų embrionų skaičius yra ribotas tik patvirtina, kad valstybė nepaneigia poreikio saugoti „potencialią“ gyvybę.

Šiame kontekste atkreipiame dėmesį į tai, kad, remiantis prieinamais oficialiai paskelbtais duomenimis, medicinos mokslo pažanga leidžia vis efektyviau naudotis ir kitais dirbtinio apvaisinimo būdais, neatliekant embrionų šaldymo. Antai, *European Society of Human Reproduction and Embryology* (ESHRE) ataskaitoje pabrėžiama, kad sėkmingo nėštumo tikimybė po tiesioginio apvaisinimo yra gerokai didesnė nei po apvaisinimo šaldytais embrionais⁶¹. 2011 m. birželio 16 d. Seimo narių grupės (D. Mikutienės, A. Dumčiaus ir kt.) pateikiamuose pasiūlymuose dėl Įstatymo projekto Nr. XIP-2502(3) (žr. siūlymą dėl 10 straipsnio 2 dalies), atkreipiamas dėmesys į tai, kad pasaulinėje praktikoje vis sėkmingiau naudojamas lytinių ląstelių, o ne embrionų, šaldymas.

Dėl šios priežasties manome, **kad Projekte tinkamai siekiama suderinti mokslinės pažangos ir etikos nuostatas dėl embrionų teisinės apsaugos apsisprendžiant leisti lytinių ląstelių saugojimą, bet neleidžiant saugoti embrionus.**

b) Dėl lytinių ląstelių donorystės

Projekto 6 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad dirbtinis apvaisinimas naudojant lytinių ląstelių donoro ląsteles, lytinių ląstelių bei embriono donorystė yra draudžiami.

Šioje nuomonėje išsamiai neanalizuosime dirbtinio apvaisinimo būdų ir reguliavimo kitose valstybėse – tai išsamiai atskleista ESHRE Lyginamosios studijos apie dirbtinio apvaisinimo reguliavimą ir technologijas Europos Sąjungoje galutinėje ataskaitoje⁶². Tačiau norime pabrėžti, kad jau prieš kurį laiką valstybės naudojo kur kas daugiau dirbtinio apvaisinimo būdų, nei siūloma Projekte. Antai remiantis 1998 metais Europos Tarybos atlikta lyginamąja studija apie dirbtinį apvaisinimą ir žmogaus embriono apsaugą 39 valstybėse⁶³, jau tuo metu buvo praktikuojami ir teisiškai sureguliuoti septyni skirtingi dirbtinio apvaisinimo būdai: dirbtinis poros apvaisinimas, *in vitro* poros apvaisinimas, dirbtinis apvaisinimas naudojant donoro sėklą, dirbtinis apvaisinimas naudojant donorės kiaušinėlių,

⁵⁸Knoppers, B. M., LeBris, S. p. 169-170.

⁵⁹Shapo, H. S. Assisted Reproduction and the Law: Disharmony on a Divisive Social Issue. *Northwestern Law Review*, 2006, Vol. 100, p. 354-355.

⁶⁰T. p., p. 465.

⁶¹ESHRE Lyginamosios studijos apie dirbtinio apvaisinimo reguliavimą ir technologijas Europos Sąjungoje galutinė ataskaita, 67 p. Prieiga per internetą: <http://www.eshre.eu/~media/emagic%20files/Guidelines/MAR%20report.pdf>.

⁶²T.p.

⁶³Medically Assisted Procreation and the Protection of the Human Embryo. Comparative Study on the Situation in 39 States. Council of Europe, 1998. Prieiga per internetą:

http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/04_Human_embryo_and_foetus_en/CDBI-INF%2898%29PMA.pdf.

sėklos ir kiaušinėlio donorystė, embriono donorystė ir intracitoplazminė sėklos injekcija⁶⁴. Projekte numatytas spermos, kiaušinėlio bei embriono donorystės draudimas stipriai sumažina dirbtinio apvaisinimo būdų įvairovę, t. y. **Lietuvoje numatomas dirbtinio apvaisinimo reguliavimas nesudarytų sąlygų naudotis tokiais dirbtinio apvaisinimo galimybėmis, kokios naudojamos kitose Europos valstybėse.**

Lytinių ląstelių donorystės problemą EŽTT išsamiai nagrinėjo ne kartą čia minėtoje byloje *S. H. prieš Austriją*. Šioje byloje Teismas pažymėjo, kad iš valstybių, kuriose teisiškai reguliuojamas dirbtinis apvaisinimas, tik keturiose – Austrijoje, Italijoje, Turkijoje ir Lietuvoje – buvo draudžiama lytinių ląstelių ir/arba embrionų donorystė. Tačiau 2014 m. pavasarį Italijos Konstitucinis teismas pripažino, kad kiaušinėlio ir sėklos donorystės draudimas prieštarauja Italijos Konstitucijai, ir šioje šalyje toks draudimas nebegalioja⁶⁵. Teismas nusprendė, kad konkrečiu nagrinėtu atveju Austrijoje egzistavęs lytinių ląstelių ir embrionų donorystės draudimas neprieštarauja EŽTK 8 straipsniui, tačiau pabrėžė, kad Konvencija visada turi būti aiškinama ir taikoma atsižvelgiant į egzistuojančias aplinkybes bei tai, kad net jei šiuo atveju Teismas nenustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo, ši nuolat evoliucionuojanti sritis susijusi su ypatingai greita mokslo ir teisės raida, ir susitariančios valstybės ją turi nuolat peržiūrėti⁶⁶.

Natūralu, kad, pradėjus taikyti lytinių ląstelių ar kai kuriose valstybėse – embrionų donorystę⁶⁷, iškyla daug etinių problemų dėl gimusių vaikų tėvystės, genetinės informacijos, teisės žinoti savo tėvus, donorų atrinkimo ir pan.⁶⁸ Tačiau teisinis reguliavimas neatsilieka nuo medicininės praktikos – valstybės suranda teises priemones šiems klausimams išspręsti be didesnių problemų. Dauguma valstybių užtikrina donorų anonimiškumą dėl pagrindinės priežasties – šeimos apsaugos (kad gimęs vaikas negriautų savo šeimos ieškodamas „tikrųjų tėvų“, o „tikrieji tėvai“ – vaikų). Kai kuriose valstybėse (pvz. Švedijoje, Kanadoje, Vokietijoje) gerbiama teisė žinoti savo kilmę, tačiau valstybės tai išreiškia atskirdamos tapatybės informaciją nuo biologinės ir genetinės informacijos⁶⁹. Svarbu ir tai, kad kiaušinėlio donorystės atveju iškyla moterų išnaudojimo ir pažeminimo pavojus⁷⁰, tačiau tokio pavojaus realumas priklauso nuo to, ar (kiek) donorams yra kompensuojama už donorystę.

Donorystės atveju mokslo pasiekimų argumentas iš esmės konfliktuoja tik su visuomenės moralės ir socialinio priimtumo argumentu. Kaip buvo minėta, EŽTT pabrėžė, kad tai negali būti pagrindinis argumentas, dėl ko (konkrečiai nagrinėtu atveju – kiaušialąstės) donorystė būtų draudžiama.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, taip pat argumentus dėl žmogaus teisės naudotis medicinos mokslo pažanga, **siūlytume Projekte numatyti lytinių ląstelių donorystės galimybę**. Su embrionų donorystės draudimu sutinkame dėl šios nuomonės 3a dalyje nurodytų argumentų.

4. Dėl dirbtinio apvaisinimo procedūros prieinamumo

a) Dėl santuokos ar partnerystės reikalavimo

Projekto 5 straipsnio 3 dalyje numatyta, *inter alia*, kad dirbtinis apvaisinimas gali būti atliekamas tik sudariusiai santuoką ar įstatymų numatyta tvarka užregistravusiai partnerystę moteriai. Atsižvelgiant į

⁶⁴ Taip pat žr. EŽTT sprendimo *S. H. ir kiti prieš Austriją* 37 punktą.

⁶⁵ Italian Court Overturns Divisive Ban on Donor Eggs, Sperm. [www.reuters.com](http://www.reuters.com/article/2014/04/09/us-italy-fertility-idUSBREA381BG20140409). Prieiga per internetą: <http://www.reuters.com/article/2014/04/09/us-italy-fertility-idUSBREA381BG20140409>.

⁶⁶ EŽTT sprendimo *S. H. ir kiti prieš Austriją* 113 ir 118 punktai.

⁶⁷ Žr. *Kindregan, Ch. Jr, m McBrien, M.*, p. 169.

⁶⁸ Plačiau žr. *Keyserlingk, E. W.* Artificial Insemination and In Vitro Fertilization. *Bioethics Quarterly*, Vol. 3(1), 1981.

⁶⁹ *Knoppers, B. M., LeBris, S.* p. 350-351.

⁷⁰ *Raagna, I.* Protection the Right to Respect for Private and Family Life under the European Convention on Human Rights. *Council of Europe*, 2012, p. 51.

tai, kad Partnerystės įstatymas iki šiol nėra priimtas, *de facto* dirbtinio apvaisinimo procedūra gali būti taikoma tik santuoką sudariusiems moterims. EŽTT yra pažymėjęs, kad poros (*pabraukta aut.*) teisė pradėti vaiką ir naudotis dirbtinio apvaisinimo procedūra yra ginama Konvencijos 8 straipsniu kaip privataus ir šeimos gyvenimo išraiška⁷¹. Tai reiškia, kad, analizuojant dirbtinio apvaisinimo sąlygas, pastarosios turi būti saistomos ne su santuokos, o su šeimos ir privataus gyvenimo institutu. Atsižvelgiant į EŽTT praktiką dėl šeimos santykių pagal EŽTK 8 straipsnį apibrėžimo⁷², laikomės nuomonės, kad Projekte numatyta formuluotė diskriminuotų ne santuokoje gyvenančias poras.

b) Dėl nevaisingumo reikalavimo

Projekto 5 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad dirbtinį apvaisinimą atlikti leidžiama tik tada, kai nevaisingumo negalima pašalinti jokiais gydymo būdais arba juos taikant nėra realios sėkmės tikimybės. Atkreipiame dėmesį į tai, kad situacijų, kada dirbtinio apvaisinimo procedūra yra reikalinga, yra kur kas daugiau. Pavyzdžiui, EŽTT nagrinėjo bylą, kurioje buvo skundžiamas Italijos teisinis reguliavimas, pagal kurį šioje šalyje dirbtinio apvaisinimo procedūra buvo atliekama tik nevaisingoms poroms arba poroms, kuriose vyras yra seksualiai perduodamos virusinės ligos (ŽIV, hepatito B ir C) nešiotojas⁷³. Šios bylos pora susilaukė cistine fibroze sergančios dukters, ir tik tada sužinojo, kad abu yra nesergantys šios ligos nešiotojai. Vėliau jie pradėjo lauktis antro vaiko, tačiau atlikę testą ir sužinoję, kad vaisius taip pat užkrėstas cistine fibroze, nutraukė nėštumą. Galiausiai jie pasiryžo pasinaudoti dirbtinio apvaisinimo procedūra su priešimplantaciniu genetiniu testavimu, tačiau dėl minėto teisinio reguliavimo valstybė atsisakė tokią paslaugą suteikti. Kaip jau buvo užsiminta, šioje byloje Teismas pastebėjo, kad valstybėse galiojantis toks teisinis reguliavimas, kuris leidžia dėl galimai aptinkamos sunkios ligos sunaikinti vaisių, kuris yra daugiau išsivystęs už implantavimui parengtą embrioną, o nėra taikomas implantavimui parengtam embrionui dėl tokios pačios objektyvios priežasties (sunkios ligos), yra neproporcingas.

Atsižvelgiant į tai, **siūlytume patikslinti Projekto 5 straipsnio 1 dalies formuluotę, sudarant galimybę pasinaudoti dirbtinio apvaisinimo procedūra asmenims, kurie serga sunkiomis perduodamomis ligomis (galimai numatant galimybę, kad tokių ligų sąrašą nustato kompetentinga institucija)**⁷⁴.

5. Dėl medicinos personalo teisės atsisakyti dalyvauti dirbtinio apvaisinimo procedūrose

Reaguodami į 2010 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvados dėl Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto 11 punktą, susijusį su Projekto 10 straipsniu, norime atkreipti dėmesį, kad cituojamoje byloje *Sajous prieš Prancūziją*⁷⁵ EŽTT, sprendamas pareiškimo priimtinumą klausimą, svarstė atvirkštinę situaciją: asmuo skundėsi, kad valstybė jam nesuteikia teisės viešojoje sferoje vadovautis savo įsitikinimais, ir toks skundas, Teismo

⁷¹ EŽTT sprendimo *S. H. ir kiti prieš Austriją* 82 punktas.

⁷² Remiantis EŽTT praktika, „šeima“ negali būti išimtinai siejama tik su santuoka pagrįstais santykiais, kadangi ji apima ir kitus *de facto* santykius, atsirandančius tarp asmenų, kurie nesusituokę gyvena kartu (žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gegužės 26 d. sprendimą byloje *Keegan prieš Airiją*, Nr. 16969/90).

⁷³ EŽTT sprendimas *Costa ir Pavan prieš Italiją*, 51 punktas.

⁷⁴ Pvz., Prancūzijos Viešosios sveikatos kodekso L. 2141-2 straipsnyje numatyta, kad dirbtinis apvaisinimas leidžiamas tik mediciniškai nustatyto nevaisingumo atvejais arba siekiant užkirsti ypatingai sunkios ligos perdavimą vaikui ar partneriui. Cituota iš 2012 m. birželio 15 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo *Gas ir Dubois prieš Prancūziją* (25951/07).

⁷⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. spalio 2 d. sprendimas dėl priimtinumą byloje *Sajous prieš Prancūziją* (49853/99).

manymu, buvo nepriimtinas, nes skundo turinys nepateko į EŽTK 9 straipsnio taikymo apimtį. Tačiau, mūsų nuomone, tai nėra argumentas teigti, kad valstybė turėtų neleisti medicinos personalui atsisakyti dalyvauti dirbtinio apvaisinimo procedūrose, jeigu tai įmanoma pagal medicinos įstaigų darbo organizavimo tvarką.

*Nuomonė (atsakant į 2014-12-18 raštą S-2014-9089) pateikta
Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetui
2015-02-02 raštu Nr. 2R- -(1.9).*

III.

Algimantas Kliunka

IŠVADA DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ TEISĖS PAŽEIDIMŲ KODEKSO 276 STRAIPSNIO PAPILDYMO ĮSTATYMO, LIETUVOS RESPUBLIKOS ADMINISTRACINIŲ BYLŲ TEISENOS ĮSTATYMO 60 STRAIPSNIO PAPILDYMO IR 86 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO ĮSTATYMO 2, 14 IR 20 STRAIPSNIŲ PAPILDYMO ĮSTATYMO PROJEKTŲ

Įstatymų projektams siūlomiems teisinio reguliavimo tikslams ir priemonėms nepritariame.

1. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo papildymo įstatymo projektu, siūlant šio įstatymo 2 straipsnį papildyti 25 punktu, 14 straipsnio 3 dalį papildyti 4 punktu ir 20 straipsnio 1 dalį papildyti 11 punktu, siekiama į šį įstatymą įvesti korupcinio pobūdžio pažeidimo sąvoką, nurodyti tokio pažeidimo subjektus ir reglamentuoti asmenų, pranešusių apie tokius pažeidimus, asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimo tvarką.

Tačiau korupcinio pobūdžio pažeidimo sąvoka pagal aptariamų įstatymų projektus galimai taikytina viešojo administravimo ir administracinės teisenos srityje, ir jos turinys bei tokio pažeidimo subjektai Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo papildymo įstatymo projekte apibrėžiami prieštaringai.

Įstatymo projekto 1 straipsniu siūlant papildyti Viešojo administravimo įstatymo 2 straipsnį 25 punktu, pateikiamas toks korupcinio pobūdžio pažeidimo pavadinimas ir jo turinys: „Korupcinio pobūdžio administracinis, darbo drausmės ir darbo pareigų pažeidimas – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens administracinis, darbo drausmės ar tarnybinis nusižengimas, padarytas tiesiogiai ar netiesiogiai siekiant arba reikalaujant turinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, pažado, privilegijos) sau ar kitam asmeniui, taip pat ją priimant, kai tai daroma piktnaudžiaujant tarnybine padėtimi, viršijant įgaliojimus, neatliekant pareigų, pažeidžiant viešuosius ar privačiuosius interesus”.

Šioje korupcinio pobūdžio pažeidimo sąvokoje nurodyti valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiksmai iš tikrųjų jam užtruktų ne administracinę, tarnybines ar drausminę atsakomybę, o baudžiamąją atsakomybę pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau - BK) 228 straipsnio 2 dalį ar pagal 225 straipsnį už kyšininkavimą, nes BK 228 straipsnio 2 dalis numato baudžiamąją atsakomybę valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui už piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, siekiant turinės ar kitokios asmeninės naudos, jei nebuvo kyšininkavimo požymių, o BK 230 straipsnio 4 dalis nustato, kad kyšis yra bet kokios turinės ar kitokios asmeninės naudos sau ar kitam asmeniui (materialios ar nematerialios, turinčios ekonominę vertę rinkoje ar tokios vertės neturinčios) forma išreikštas neteisėtas ar nepagrįstas atlygis už pageidaujamą valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens teisėtą ar neteisėtą veikimą arba neveikimą vykdant įgaliojimus. Nurodytos piktnaudžiavimo

veikos galimai padarytų didelę neturtinę žalą valstybei, nes sumenkintų valstybės institucijos įvaizdį ir autoritetą bei diskredituotų valstybės tarnautojo vardą.

Akcentuotina, kad įstatymo projekto rengėjai šiuo atveju korupcinio pobūdžio teisės pažeidimo subjektais nurodė valstybės tarnautoją ar jam prilygintą asmenį, t. y. nurodė nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, numatytų BK XXXIII skyriuje, subjektus, kurių sąvokos apibrėžtos BK 230 straipsnio 1-3 dalyse.

Įstatymo projekto 2 straipsniu siūlant papildyti Viešojo administravimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį 4 punktu, jau pateikiamas kiek kitoks korupcinio pobūdžio pažeidimo pavadinimas, atspindintis jo turinį, esmę, ir nurodomi kitokie to pažeidimo subjektai.

Korupcinio pobūdžio pažeidimas apibūdinamas taip: „Korupcinio pobūdžio administracinis teisės pažeidimas, tarnybinis nusižengimas ar darbo pareigų pažeidimas“, o šio pažeidimo subjektais nurodyti pareigūnai, valstybės tarnautojai ir darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartis. Šiuo atveju galimai naudojama pareigūno sąvoka, numatyta Viešojo administravimo įstatymo 2 straipsnio 7 dalyje, kuri pagal minėtą teisės normą iš tikrųjų apima ir valstybės tarnautojo sąvoką.

Kadangi Viešojo administravimo įstatymo papildymo įstatymo projektu siūloma prie korupcinio pobūdžio pažeidimų priskirti ir darbo drausmės bei darbo pareigų pažeidimus, padarytus darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, o apie juos pranešusiems asmenims užtikrinti asmens duomenų konfidencialumą būtent Viešojo administravimo įstatymo nustatyta tvarka, šiuo pasiūlymu nepagrįstai siekiama reguliuoti ir darbo teisinius santykius, darbo drausmės bei darbo pareigų pažeidimų tyrimą ir nagrinėjimą, o taip pat darbo ginčų sprendimą, reglamentuojamus Darbo kodekso ir kitų įstatymų. Tokių darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, darbo drausmės pažeidimai nebūtų tiriami ir nagrinėjami, darbo ginčai nebūtų sprendžiami vadovaujantis įstatymų projektais siūlomais Viešojo administravimo įstatymo, Administracinių teisės pažeidimų kodekso ir Administracinių bylų teisenos įstatymo normų papildymais ir pakeitimais.

Todėl aptariamų įstatymų projektų autoriai nenuoseklūs tuo požiūriu, kad siūlo padaryti tik Administracinių teisės pažeidimų kodekso ir Administracinių bylų teisenos įstatymo normų pakeitimus. Jei Viešojo administravimo įstatymo papildymo įstatymo projekte nurodoma, kad korupcinio pobūdžio pažeidimai yra ir darbo drausmės pažeidimai, padaryti darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, ir gali būti užtikrinamas pranešėjų apie tokius pažeidimus asmens duomenų konfidencialumas, tai toks asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimas logiškai turėtų būti numatytas ir Darbo kodekse, CK ir CPK bei kituose įstatymuose, nors tai taip pat būtų nepagrįsta ir vertinama kritiškai.

Kadangi siūloma numatyti, kad prie korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų gali būti priskiriami ir tarnybiniai nusižengimai, tai pareiškėjų asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimas nagrinėjant jų pranešimus, skundus logiškai turėtų būti numatytas ir tų institucijų, kuriuose dirba valstybės tarnautojai, pareigūnai, veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose.

Paminėtina ir tai, kad ne visiems valstybės tarnautojams, kurie padaro tarnybinius nusižengimus, kurių ginčai su darbdaviais nagrinėjami administraciniuose teismuose, taikomas Valstybės tarnybos įstatymas ir Viešojo administravimo įstatymas (pavyzdžiui, prokurorams, teisėjams ir kitiems pareigūnams).

Įstatymo projektu siūlant papildyti Viešojo administravimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį 4 punktu ir 20 straipsnio 1 dalį papildyti 11 punktu, siekiama nustatyti pranešėjo apie korupcinio pobūdžio administracinį teisės pažeidimą, tarnybinių nusižengimą ar darbo pareigų pažeidimą asmens duomenų, nurodančių jo tapatybę, konfidencialumo užtikrinimo ir apsaugos nuo neteisėto atskleidimo, sunaikinimo, pakeitimo, praradimo ar neteisėto panaudojimo tvarką. Tai būtų lyg ir analogija anonimiškumo suteikimo liudytojams ir nukentėjusiesiems baudžiamajame procese tvarkai. Gana gremėzdiškas terminas - pareiškėjo ar liudytojo „asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimas“ – aptariamuose įstatymų projektuose galimai naudojamas todėl, kad būtų dirbtinai užmaskuotas neproporcingumas, palyginus su baudžiamuoju procesu, administracinėje teisenoje ir tarnybinių bei

darbo drausmės pažeidimų tyrimo ir nagrinėjimo procese siūlant taikyti pareiškėjams ir liudytojams anonimiškumą.

Tačiau įstatymo projekte nenurodyta, esant kokiems pagrindams (kokioms objektyvioms sąlygoms), esant kokioms realioms grėsmėms, kokio pavojingumo ir sunkumo pažeidimus tiriant ir nagrinėjant, esant kokiai pranešimo svarbai užtikrinamas pranešėjo asmens duomenų konfidencialumas. Nurodyta, kad pakanka tik pranešėjo motyvuoto prašymo, kuris gali būti ir subjektyvus. Be to, toks asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimas, esant pranešėjo motyvuotam prašymui, įstatymo projekte nurodomas kaip privalomas, nors dėl įvairių aplinkybių pareiškėjo asmens tapatybė kitiems asmenims gali būti žinoma ar lengvai nustatoma.

Tokie iš esmės anoniminiai pranešimai, siūlomus Viešojo administravimo įstatymo papildymus palyginus su kitais įstatymų projektais siūlomais Administracinių teisės pažeidimų kodekso 276 straipsnio papildymu ir Administracinių bylų teisenos įstatymo normų pakeitimu, galimai būtų panaudojami tiriant ir nagrinėjant bylas dėl administracinių teisės pažeidimų, tiriant ir nagrinėjant tarnybinius nusižengimus ir darbo drausmės pažeidimus. Tokie pranešėjai galimai taptų liudytojais, kurių tapatybė nebūtų atskleidžiama, tiriant ir nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas organams (pareigūnams) ir bendrosios kompetencijos teismams, o taip pat ir Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka administraciniams teismams nagrinėjant pareiškėjų skundus. Taip prieš administracinius teisės pažeidimus padariusius ir nepadariusius asmenis viešojo administravimo subjektai ir jų pareigūnai, teismai galėtų naudoti liudytojų, kuriems faktiškai būtų suteiktas anonimiškumas, parodymus, o kai asmuo, norėdamas apskusti viešojo administravimo subjektų sprendimus ar valstybės tarnautojas, pagrįstai ir nepagrįstai nubaustas už tarnybinį nusižengimą, kreiptusi į administracinę teisimą, kita šalis - atsakovas – taip pat galėtų remtis tokių liudytojų, kuriems užtikrintas jų asmens duomenų konfidencialumas, parodymais.

Projekto siūlymai Viešojo administravimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį papildyti 4 punktu ir 20 straipsnio 1 dalį papildyti 11 punktu nepagrįsti ir todėl, kad numatoma, jog asmenys apie pareigūnų, valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis, korupcinio pobūdžio ne tik administracinius teisės pažeidimus, bet ir tarnybinius nusižengimus ar darbo drausmės pažeidimus praneštų tik viešojo administravimo subjektams, tik kurių pranešėjas galėtų prašyti užtikrinti jo asmens duomenų konfidencialumą ir tik kurie tai užtikrintų. Iš tikrųjų apie administracinius teisės pažeidimus reikėtų pranešti viešojo administravimo subjektams, kurie įgalioti tokius pažeidimus tirti ir nagrinėti. Apie pareigūnų, valstybės tarnautojų tarnybinius nusižengimus ir darbo drausmės pažeidimus reikėtų pranešti institucijų, įstaigų, kuriuose jie dirba, vadovams (tokios institucijos gali ir nebūti viešojo administravimo subjektais). O apie darbuotojų, kurie dirba pagal darbo sutartis, darbo drausmės pažeidimus reikėtų pranešti jų darbdaviams - vadovams, įstaigoms, įmonėms turint įvairias juridines formas.

O atsižvelgiant į korupcinio pobūdžio pažeidimo sąvoką ir tokio pažeidimo subjektus - valstybės tarnautoją ar jam prilygintą asmenį, nurodytus siūlomame Viešojo administravimo įstatymo 2 straipsnio papildyme 25 punktu, apie tokius pažeidimus reikėtų pranešti ikiteisminio tyrimo subjektams, kurie, esant pagrindams, spręstų dėl anonimiškumo tokiems liudytojams suteikimo Baudžiamojo proceso kodekso (toliau - BPK) nustatyta tvarka.

Nepagrįsta ir tai, kad Viešojo administravimo įstatymo papildymo įstatymo projektu, siūlant papildyti šio įstatymo 14 straipsnio 3 dalį 4 punktu, įvairioms viešojo administravimo institucijoms ir įstaigoms siūloma pačioms nusistatyti pareiškėjo asmens duomenų, leidžiančių atskleisti jo tapatybę, konfidencialumo užtikrinimo ir apsaugos tvarką, kuri galimai būtų ne vieninga, o skirtinga ir įvairi. Tai neužtikrintų vieningos tvarkos užtikrinant pranešėjo asmens duomenų konfidencialumą ir jų apsaugą bei vieningos tvarkos tokių pranešėjų pateiktų pranešimų duomenis panaudojant administracinių teisės pažeidimų, tarnybinių nusižengimų, darbo drausmės pažeidimų tyrimo ir nagrinėjimo procese.

2. Apskritai toks siūlomas teisinis reguliavimas, kada tiriant ir nagrinėjant bylas dėl administracinių teisės pažeidimų, nagrinėjant administracines bylas, tiriant tarnybinius nusižengimus ir darbo drausmės pažeidimus, nagrinėjant ginčus dėl paskirtų nuobaudų, viešojo administravimo subjektai pareiškėjams ir liudytojams, teismai liudytojams, jiems prašant, užtikrintų asmens duomenų, leidžiančių atskleisti jų asmens tapatybę, konfidencialumą, ribotų visų asmenų lygybės prieš įstatymą, viešumo, rungimosi principus, teisę į gynybą, o tokių pareiškėjų ir liudytojų pranešimų ir parodymų įrodomoji reikšmė bei patikimumas sumenkėtų. Toks teisinis reguliavimas galimai būtų galimas, jei tokių pranešėjų pareiškimų duomenimis nebūtų galima tiesiogiai remtis tolimesniame procese kaip įrodymais, kaip ir anoniminiais pareiškimais.

Pareiškėjo ar liudytojo asmens duomenų, leidžiančių atskleisti jo asmens tapatybę, konfidencialumo užtikrinimas administracinės teisenos srityje, tiriant tarnybinius nusižengimus ir darbo drausmės pažeidimus, nagrinėjant ginčus dėl paskirtų nuobaudų, prieštarautų ir proporcingumo principui.

Net kai padaromi žymiai pavojingesni teisės pažeidimai - nusikaltimai, liudytojams ir nukentėjusiesiems anonimiškumas gali būti taikomas tik esant visiems BPK 199 straipsnio 1 dalyje numatytiems pagrindams, jeigu: 1) gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, taip pat tarnybos, verslo ar kitiems teisėtiems interesams; 2) nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese; 3) nukentėjusysis ar liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo.

Anonimiškumas net baudžiamajame procese taikomas retai, išimtiniais atvejais. BPK nenumato galimybės taikyti anonimiškumo net kai tiriami nesunkūs nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, todėl neproporcinga, kad jis galėtų būtų taikomas tiriant ir nagrinėjant bylas dėl administracinių teisės pažeidimų ir administracines bylas, tiriant tarnybinius pažeidimus ir darbo drausmės pažeidimus, nagrinėjant ginčus dėl paskirtų nuobaudų. Administraciniai nusižengimai, tarnybiniai nusižengimai ir darbo drausmės pažeidimai nėra labai pavojingi, o pranešimas apie juos ir dalyvavimas tiriant bei nagrinėjant su tuo susijusias bylas nesukelia tokių grėsmių kaip nagrinėjant skundus, pareiškimus ir pranešimus apie labai sunkius, sunkius ir apysunkius nusikaltimus bei tiriant ir nagrinėjant tokias bylas.

Apskritai, priimant ir įgyvendinant teises priemones, užtikrinančias pranešėjų apie korupcinio pobūdžio pažeidimus apsaugą nuo persekiojimo darbo santykiuose, pranešėjai turėtų labiau saugomi nuo neteisėto darbdavių persekiojimo, tuo tarpu siūlomais projektais būtų sudaromos sąlygos, kad viešojo administravimo subjektai ir darbdaviai naudotų pareiškėjų ir liudytojų, kuriems iš esmės būtų suteiktas anonimiškumas, pranešimus, skundus ir parodymus prieš tikrus ar tariamus pažeidėjus, o jiems bandant apsiginti teismuose nuo neteisėto persekiojimo viešojo administravimo subjektai, darbdaviai ir teismai prieš juos naudotų pranešėjų ir liudytojų, kuriems suteiktas anonimiškumas, vadinamas asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimu, pranešimus, skundus ir parodymus.

3. Dėl aukščiau nurodytų priežasčių nepritariame ir įstatymų projektams, siūlantiems Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 276 straipsnį papildyti 5 dalimi ir Administracinių bylų teisenos įstatymo 60 straipsnį papildyti 4 dalimi ir 86 straipsnį papildyti nauja 3 dalimi.

Nors šiais projektais siūloma nustatyti liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas yra užtikrintas teisės aktų nustatyta tvarka, apklausos tvarką, iš tikrųjų nėra priimti tai nustatantys teisės aktai, o aptariamais projektais taip pat nesiūloma priimti teisės aktus, kuriais būtų nustatyta liudytojų asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimo tvarka.

Jau aptartas siūlymas Viešojo administravimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį papildyti 4 punktu irgi nenumato konkrečios pranešėjų asmens duomenų konfidencialumo užtikrinimo ir apsaugos tvarkos, kurią pagal minėtą projektą nusistatytų kiekviena viešojo administravimo institucija ir įstaiga. Žinoma,

tokie pranešėjai nebūtinai taptų liudytojais administracinių teisės pažeidimų ir administracinių bylų nagrinėjimo procese.

Pagal siūlomus projektus viešojo administravimo subjektai, jų pareigūnai, surašantys administracinių teisės pažeidimų protokolus ir nagrinėjantys administracinių teisės pažeidimų bylas, prieš tikrus ar tariamus pažeidėjus galėtų naudoti liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas yra užtikrintas, parodymus, tokius parodymus turėtų priimti ir juos vertinti bei jais remtis priimami sprendimus ir apylinkių teismai, nagrinėjantys administracinių teisės pažeidimų bylas, o asmenims bandant apsiginti nuo nepagrįsto viešojo administravimo subjektų persekiojimo, padavus skundus apylinkės teismams ar apeliacinius skundus aukštesniesiems teismams, prieš juos taip pat galėtų būti panaudojami tokių liudytojų parodymai. Valstybės tarnautojams padavus skundus administraciniam teismui dėl neteisėtų nuobaudų, paskirtų už tariamus ar tikrus tarnybinius nusižengimus, ar nagrinėjant kitus tarnybinius ginčus, atsakovas ir teismas prieš juos taip galėtų remtis tokių liudytojų parodymais.

Siūlomi ATPK ir ABTĮ normų pakeitimai analogiškai, siūlomos normos nenuoseklios ir nelogiškos, parengtos neatsižvelgiant į administracinės teisenos proceso tvarką ir eigą.

Siūlomose normose nurodyta, kad liudytojo, kuriam užtikrinamas asmens duomenų konfidencialumas, apklausa atliekama kitiems proceso dalyviams nedalyvaujant. Apie tokio liudytojo apklausos faktą kitiems proceso dalyviams neturi būti žinoma iki tokio liudytojo parodymų pagarsinimo administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo posėdyje ar teismo posėdyje. (Nelogiška, kad apie tokio liudytojo apklausos teisme faktą ir galimą jo parodymų turinį nežinotų institucija, surašiusi administracinio teisės pažeidimo protokolą ir bylos medžiagą perdavusi nagrinėti teismui). Sakiniuose prieš tokias siūlomas nuostatas nelogiškai nurodyta, kad prieš tokio liudytojo apklausą kiti proceso dalyviai posėdžio pirmininkui ar teisėjui raštu pateikia klausimus, kuriuos jie nori užduoti tam liudytojui. Aišku, kad institucijos, surašiusios administracinio teisės pažeidimo protokolą ir perdavusios bylą nagrinėti teismui, atstovas prieš tokio liudytojo apklausą teisme galėtų suformuluoti ir teisėjui raštu pateikti klausimus, kuriuos jis nori užduoti tam liudytojui. Tačiau traukiamas administracinė atsakomybė asmuo ir jo atstovas, nežinodami, kad ir kada bus apklausimas jiems nežinant apie apklausos faktą nežinomas liudytojas, nežinodami jokio jo būsimų parodymų turinio, neturėtų galimybės iš anksto suformuluoti ir bylą nagrinėjančiam organui (pareigūnui) pateikti klausimų, kuriuos jie norėtų užduoti tam liudytojui.

Kai administracinių teisės pažeidimų bylas nagrinėja apylinkių teismai, traukiamas administracinė atsakomybė asmuo ir jo atstovas teisme prieš posėdį gali susipažinti su teismui perduotos nagrinėti administracinio teisės pažeidimo bylos medžiaga ir sužinoti, kad byloje gali būti anoniminių pranešėjų, liudytojų, susipažinti su jų pranešimų ir parodymų turiniu, ir galimai iš dalies galėtų iš anksto suformuluoti ir teisėjui pateikti klausimus, kuriuos jis norėtų užduoti tam liudytojui. Tačiau institucija, surašiusi administracinio teisės pažeidimų protokolą ir perdavusi bylą nagrinėti teismui, galėtų teismo prašyti apklausti ir naujus liudytojus, kurie nebuvo apklausti pažeidimo tyrimo metu, ir kuriems teisme būtų užtikrintas taip vadinamas asmens duomenų konfidencialumas. Tokiu atveju administracinė atsakomybė traukiamas asmuo ir jo atstovas iš anksto nežinotų apie tokio liudytojo buvimo ir jo apklausos faktą bei jo parodymų turinį, todėl negalėtų parengti ir teisėjui raštu pateikti liudytojui užduotinų klausimų.

Kai administracinių teisės pažeidimų bylas tiria ir nagrinėja viešojo administravimo subjektai, administracinė atsakomybė traukiamas asmuo pagal ATPK 272 straipsnį turi teisę susipažinti su bylos medžiaga, bet tas procesas vyksta jau prieš priimant nutarimą administracinio teisės pažeidimo byloje ir tame posėdyje, kai išklausomas administracinė atsakomybė traukiamas asmuo ir po to priimamas nutarimas byloje, liudytojai jau neapklausinėjami.

Kai asmuo paduotų skundą administraciniam teismui dėl jam paskirtos nuobaudos už tarnybinių pažeidimų ar viešojo administravimo subjekto ar kito pareigūno neteisėto sprendimo, jis iš anksto

neturėtų galimybės žinoti, kad atsakovas teismo procese prieš jį gali naudoti liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas užtikrinamas, parodymus ir neturėtų galimybės iš anksto suformuluoti ir teismui pateikti klausimų, užduotinių tokiam liudytojui.

Iš pateiktos analizės seka, kad nagrinėjant teismuose administracinių teisės pažeidimų bylas liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas užtikrinamas, parodymais galėtų remtis tik viena šalis, t. y. Institucijos, surašiusios administracinio teisės pažeidimo protokolą, atstovas, o nagrinėjant administracines bylas administraciniuose teismuose ABTĮ nustatyta tvarka - atsakovas, galimai pažeidęs pareiškėjo teises. Suprantama, kad institucija, surašiusi administracinio teisės pažeidimo protokolą, siekia ir privalo įrodinėti trauktino administracinės atsakomybės asmens kaltę padarius administracinį teisės pažeidimą. Tačiau visiškai nepagrįsta, kad asmeniui kreipusis gynybos į administracinį teismą kita šalis - atsakovas - prieš tokį asmenį naudotų liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas užtikrinamas, parodymus. Be to, tam tikrais atvejais neteisėtas persekiojimas už duotus parodymus gali grėsti būtent neteisėtai traukiamo ar patraukto administracinės atsakomybės asmens naudai liudijantiems liudytojams ar valstybės tarnautojo, kurio tarnybiniai ginčai su valstybės institucija nagrinėjami administraciniame teisme, naudai liudijantiems liudytojams.

Pagal aptariamus projektus pareiškėjai pateikia pranešimus, skundus, apklausiami kaip liudytojai surašant apklausos ar teismo posėdžių protokolus, ir nurodoma, kad turi būti užtikrinamas jų asmens duomenų konfidencialumas, užtikrinant asmens tapatybės neatskleidimą. Tačiau projektų autoriai visiškai nesiuolo nei šiuose projektuose, nei kitais įstatymų projektais reglamentuoti tų skundų, pareiškimų, apklausų ir teismo posėdžio protokolų bei kitų bylų dokumentų turinio ypatumų, kai pranešėjui, liudytojui taikomas (užtikrinamas) jo asmens duomenų konfidencialumas, t. y. nenurodoma kaip toks asmuo įvardijamas bylos dokumentuose, kur ir kaip surašomi tikrieji asmens tapatybės duomenys, kur ir kaip jie saugomi, kas su jais ir kokia tvarka gali susipažinti, kas surašo ar priima, pasirašo pareiškimą, skundą, apklausos protokolą. Nėra ir nuorodos, kad protokoluose, nutarimuose ir nutartyse bei kituose bylų dokumentuose nerašoma informacija, iš kurios būtų galima nustatyti tokio pareiškėjo ar liudytojo, kurio asmens duomenų konfidencialumas užtikrinamas, asmens tapatybę. Taip pat nesiuoloma nustatyti tokių duomenų teisinio režimo ir atsakomybės už jų neteisėtą atskleidimą.

Vieno įstatymo projektu siūlant papildyti ABTĮ 86 straipsnį nauja 3 dalimi nurodyta, kad teismo sprendimas negali būti pagrįstas vien tik liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas yra užtikrintas, parodymais, tačiau kitu įstatymo projektu siūlant ATPK 276 straipsnį papildyti 5 dalimi jau nėra siūloma ATPK papildyti analogiška norma, lyg administracinių teisės pažeidimų bylose nutarimai patraukti asmenį administracinės atsakomybės galėtų būti pagrįstai vien tik liudytojų, kurių asmens duomenų konfidencialumas yra užtikrintas, parodymais.

Taigi įstatymų projektai, atsižvelgiant į jais siūlomus teisinio reguliavimo tikslus ir priemones, yra nepagrįsti, be to, ir tinkamai neparengti.

*Išvada (atsakant į 2014-11-24 raštą Nr. (1.36) 2T-1394) pateikta
Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai
2014-12-10 raštu Nr. 2R -361-(1.9).*

